

Tadeusz WASILEWSKI

Macedońska historiografia dynastyczna X wieku jako źródło do dziejów Bizancjum w latach 813–867

Wiek IX jest jednym z okresów przełomowych w dziejach Bizancjum. W 843 r. zakończył się głęboki kryzys wewnętrzny Cesarstwa, który wyraz swój znalazł już w poprzednim wieku w dynamicznym ruchu ikonoklastycznym. W dobie panowania ostatniego przedstawiciela dynastii amoryjskiej Michała III (842–867) i pod rządami dynastii macedońskiej (867–1028) Bizancjum przeżywało długi okres potęgi ekonomicznej, politycznej i rozkwitu swej kultury.

Dopiero w wieku X zarysowały się objawy nowego kryzysu ekonomicznego i społecznego, którego wyrazem była walka dwóch ugrupowań w łonie warstwy panującej, arystokracji urzędniczej skupionej w Konstantynopolu i prowincjonalnej arystokracji złożonej z wielkich właścicieli ziemskich¹. Zgrupowaniem arystokracji prowincjonalnej związany był cesarz Konstantyn VII Porfirogeneta i jego nadworni, anonimowi historycy: autor Ksiąg Cesarskich przypisywanych tradycyjnie, lecz prawdopodobnie mylnie, Józefowi Genesiosowi oraz autor tak zwanej właściwej Kontynuacji Theophanesa. Sam cesarz Konstantyn VII Porfirogeneta opracował *Vita Basilii imperatoris*.

Obaj historycy nadworni Konstantyna Porfirogenety wykorzystali zaginione kroniki i inne źródła wcześniejsze². Pojawienie się ich dzieł poświęconych w całości dziejom wieku IX wywołało zanik zainteresowania historyków i czytelników greckich starszymi kronikami reprezentującymi nurt historiografii macedońskiej, a w dalszej konsekwencji ich zaginięcie. Kronikarze bizantyńscy piszący w wiekach XI–XII i przedstawiający dzieje stulecia IX — Skylitzes, Zonaras i Konstantyn Manasses nie sięgali już do starszych źródeł, lecz ograniczali się do dzieł obu historyków nadwornych cesarza Konstantyna VII³.

Inaczej natomiast postąpił Symeon Logotheta, kronikarz żyjący w dobie panowania Konstantyna VII, lecz związany ściśle z cesarzem Romanem Lakapenem⁴. Reprezentował on obóz arystokracji urzędniczej, z którym związany był cesarz Roman, bohater Symeona Logothety i dzięki temu opracowując dzieło historyczne sięgnął na przełomie szóstego i siódmego dziesięciolecia X w. nie do historiografii macedońskiej, lecz do starszych roczników, kronik, opowieści i żywotów, wybierając zwłaszcza te dzieła, które reprezentowały antymacedońską tendencję historiograficzną.

Dzięki temu kronika Symeona Logothety jest dla nas cennym źródłem do dziejów IX w. niejedno-

¹ А. П. Каждан (Социальная и политическая борьба в Византии в середине IX — середине X в., [w:] История Византии, т. II, Москва 1967, s. 186–187) uważa, że obóz arystokracji prowincjonalnej doszedł do władzy w 945 r. wraz z Konstantynem VII. Pozbawione są natomiast uzasadnienia jego poglądy cofające genezę tego konfliktu w głąb IX w. i identyfikujące zwolenników Focjusza, tzw. focjan, z obozem arystokracji prowincjonalnej, a ich przeciwników ignacjan — ze stołeczną arystokracją urzędniczą.

² F. Barišić, Les sources de Génésios et du Continuateur de Théopane pour l'histoire du règne du Michel II (820–829), Byzantion [dalej: Byz.] 31 (1961), s. 259 [dalej: Barišić, Les sources].

³ Por. F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, s. 356–412 [dalej: Hirsch, Byz. St.]. Reedyca: Amsterdam 1965.

⁴ Na ścisły związek Symeona Logothety z Lakapenami zwrócił uwagę już В. Г. Василевский, Два надгробных стихотворения Симеона Логофета, Византийский временник [dalej: ВВр.] 3 (1896), s. 576 i n. i ostatnio А. П. Каждан, Хроника Симеона Логофета, ВВр. 15 (1959), s. 128, 142–143.

krotnie przewyższającym swą wartością nieco wcześniejsze dzieła obu historyków macedońskich. Chcąc też przebadac problem źródeł historiografii macedońskiej i ich wartości, co stanowi cel tego studium, musimy sięgać niejednokrotnie do kroniki Symeona Logothety⁵.

Historiografowie macedońscy, którzy na polecenie cesarza Konstantyna VII przystąpili w połowie X w., prawdopodobnie kolejno, do opracowania dziejów Bizancjum w wieku IX, nie rozporządzali bogatymi źródłami kronikarskimi. Autor Ksiąg Cesarskich, Pseudo-Genesios, podkreślił w przedmowie, że odczuwano brak *księgi historycznej*⁶, a dzieło jego powstało w wyniku *wielkich studiów i trudów*⁷.

Dzieje wieku IX przedstawione były w niezachowanym roczniku, lub może nawet kilku rocznikach, które były kopiami roczników prowadzonych niegdyś na bieżąco przy monasterach i cerkwiach Konstantynopola. Szczątki tych roczników z wieku IX zachowały się w tak zwanych „krótkich kronikach” bizantyńskich powstających od schyłku IX stulecia aż do upadku Bizancjum. Dowodzą one, że roczniki prowadzone na bieżąco były gatunkiem historiograficznym popularnym w Bizancjum. Wiek IX był natomiast w bardzo ograniczonym stopniu przedstawiony w dziełach kronikarskich, bądź to ułożonych tak jak roczniki, według lat indykcyjnych i lat panowania (tzw. chronografie), bądź też będących zwykłymi „księgami historycznymi”. Złożyły się na to głównie dwie przyczyny — najpierw upadek i zagubienie historiografii ikonoklastów po przywróceniu ortodoksji w 843 r., a następnie gwałtowna zmiana dynastii panującej w 867 r., która wywołała zaginięcie kronik powstałych w dobie panowania cesarzy z dynastii amoryjskiej.

Cenne dzieło Theophanesa Wyznawcy, reprezentanta poglądów ikonofilskich, urywa się na schyłku panowania cesarza Michała I, na roku 813⁸. Panowanie Leona V (813–820) przedstawione zostało w kronice, zachowanej tylko we fragmentach, której anonimowego autora nazywamy umownie Scriptor Incertus de Leone Armenio. Fragment kroniki obejmujący lata 813–820 zachował się w unikalnym cod. Paris Gr. 1711 (XI w.)¹⁰. I. Dujczew odnalazł w cod. Vatic. Gr. 2014 (XII w.) i wydał w 1936 r. opowieść zwaną *Diegesis*, o wyprawie Nikefora I na Bułgarię i o klęsce bizantyńskiej w dniu 26 lipca 811 r.¹¹ H. Grégoire uważał, że oba powyższe są resztkami większego dzieła historycznego powstałego w wieku X i że dzieło to stanowi kontynuację kroniki Jana Malalasa Antiocheńskiego¹². Terminus post quem powstania tej kroniki ustaliła L. Tomić, dowodząc, że Scriptor Incertus pisał swe dzieło już po chrystianizacji Bułgarii w 864 r.¹³ Uznała ona to dzieło bardziej za obszerny traktat historyczny („istoriski spis”), niż za kronikę typu chronografii, jaką byłaby kontynuacja chronografii Jana Malalasa¹⁴.

Głównym argumentem H. Grégoire nakazującym uznać Scriptora Incertus za ostatniego kontynuatora Malalasa były dla niego „malalasowe” w swym typie portrety opisowe i charakterystyki cesarzy

⁵ Posługujemy się tą redakcją kroniki, którą reprezentują powstałe w XI w. chronografie Teodozego z Meliteny i Leona Gramatyka. Chronografię Leona Gramatyka wydał I. Bekker: *Leonis Grammatici chronographia ex rec. I. Bekkeri*, Bonnae 1842 [cytuję dalej to wydanie: *Sym. Log.-Leo. Gramm. ed. Bonn*].

⁶ *Genesius, [Libri] Regum*, rec. C. Lachmann, Bonnae 1834, p. 4 v. 4–5 [dalej: *Gen. ed. Bonn*].

⁷ *Ibidem*, p. 3 v. 2.

⁸ Kronika Piotra Aleksandryjskiego powstała na przełomie IX i X w.; zob. wydanie: *Хроника Петра Александрийского*, изд. З. Г. Самодурова, ВВр. 18 (1961), s. 150–197. Anonymi *Chronographia Syntomos e codice Matritensi No 121 (nunc 4701)*, ed. A. Bauer, Lipsiae 1909; powstała między latami 848 i 886 — por. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, Berlin 1958, s. 233 [dalej: *Moravcsik, Byztur. I*]; *Chronicon Bruxellense*, wyd. F. Cumont, *Anecdota Bruxellensia, I, Chroniques byzantines du manuscrit 11376*, Gand 1894; kronika ta doprowadzona jest do 1033 r. powstała w wieku XI, zawiera dokładnie datowany przekaz rocznikarski o najeździe Rusów na Konstantynopol w 860 r.

⁹ *Theophanis Chronographia*, rec. C. de Boor, I, Lipsiae 1883. Obszerną nie docenianą przez badaczy rozprawę poświęcił tej kronice П. Г. Преображенский, *Летописное повествование св. Феофана Исповедника*, Вена 1912; por. także artykuł: К. Н. Успенский, *Очерки по истории иконоборческого движения в Византийской империи в VIII–IX вв. Феофан и его хронография*, ВВр. 3 (1950), s. 393–438; 4 (1951), s. 211–262.

¹⁰ Wydany w: *Sym. Log. — Leo Gramm. ed. Bonn*, s. 335–362.

¹¹ Ostatnie wydanie w: *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae, IV, Sofia 1961*, s. 10–15 [dalej: *Font. Gr. HB*]. Por. I. Dujčev, *La chronique byzantine de l'an 811, Travaux et Mémoires, 1 (1965)*, s. 205–254.

¹² H. Grégoire, *Un nouveau fragment du „Scriptor Incertus de Leone Armenio”*, *Byz. 11 (1936)*, s. 417–429; tenże, *Du nouveau sur la chronographie byzantine: le Scriptor Incertus de Leone Armenio est le dernier continuateur de Malalas*, *Bulletin de l'Académie de Belgique 22 (1936)*, s. 420–436.

¹³ L. Tomić, *Fragmenti jednog istoriskog spisa IX veka*, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta 1 (1952)*, s. 75–85.

¹⁴ *Ibidem*, s. 83.

Nikefora I, Michała I i Leona V¹⁵. Portrety opisowe (*forma*) i charakterystyki (*mores*) cesarzy bizantyńskich występują nie tylko w kronice Malalasa. Odległym ich klasycznym wzorem było dzieło Swetoniusza *De vita caesarum* oraz utwór jego naśladowców: *Historia Augusta*¹⁶. Istniały również zbiory żywotów cesarzy bizantyńskich IV–V w., w których występowały portrety opisowe i charakterystyki cesarzy¹⁷.

Serię takich portretów cesarskich i charakterystyk, niezależną od malalasowej, znajdujemy we wstawkach pochodzących ze źródła zwanego ogólnikowo przez badaczy „Zusammenquelle”, dodanych do tekstu *Epitome* — kroniki uniwersalnej zachowanej w kilku redakcjach i połączonej z tekstem kroniki Symeona Logothety¹⁸. W historiografii bizantyńskiej X w. odnajdujemy również portrety opisowe i charakterystyki swetoniuszowskie cesarzy Bazylego I¹⁹, Konstantyna VII²⁰, a nawet jego następców²¹. Występowanie w dziele Scriptora Incertus swetoniuszowskich portretów opisowych świadczy o wykorzystaniu przez tego pisarza wcześniejszej, bizantyńskiej *Historia Augusta*, zawierającej bibliografię cesarzy panujących na przełomie VIII i IX w. Podobnie portrety i charakterystyki cesarzy panujących u schyłku wieku IX i w wieku X świadczą o tym, że *Historia Augusta* kontynuowana była w stuleciu X²². Konstantyn VII Porfirogeneta, gdy pisał w biografii swego dziada, że studiował on obyczaje, życie, sposób działania i czyny wojenne strategów i cesarzy (bizantyńskich), wiedział o tym, że zbiory biografii wodzów i cesarzy istniały już w czasach Bazylego I w drugiej połowie IX w.²³

Historycy macedońscy, autorzy Ksiąg Cesarskich i Kontynuacji Theophanesa, nie znali lub świadomie pominieli w swych pracach kronikę autora zwanego Scriptor Incertus. Nie mogli pominąć natomiast bizantyńskiej *Vita Augusta* i niektórych przynajmniej żywotów bizantyńskich strategów. Uwzględnienie tych źródeł przez historyków nadwornych Konstantyna VII jest tym bardziej zrozumiałe, że zamiarem ich mecenasa było opracowanie znakomych czynów cesarzy bizantyńskich i ich archontów, strategów i dowódców. Pracę tą rozpoczął uczony cesarz od napisania żywotu swego dziada i zamierzał ją następnie kontynuować aż do czasów sobie współczesnych²⁴. Musiał zatem cesarz gromadzić w swej bibliotece materiały biograficzne, przede wszystkim klasyczną i bizantyńską *Historia Augusta*²⁵.

Jedynym zachowanym w całości dziełem historiografii bizantyńskiej wieku IX lub pierwszych dziesięcioleci wieku X jest *Chronikon syntomon* Georgiosa Monachosa Hamartolosa²⁶. Jest to typowa średnio-

¹⁵ H. Grégoire, Du nouveau sur la chronographie byzantine, s. 420 i n.

¹⁶ Por. F. Leo, Die griechisch-römische Biographie nach ihrer litterarischen Form, Leipzig 1901, s. 273–275.

¹⁷ *Epitome de Caesaribus* powstała w początkach V w. jako streszczenie zaginionej Historii cesarskiej (Kaisergeschichte); por. A. Rosenberg, Einleitung und Quellenkunde zur Römischen Geschichte, Berlin 1921, s. 229–231.

¹⁸ Źródło to wyodrębnił E. Patzig, Leo Grammaticus und seine Sippe, Byzantinische Zeitschrift [dalej: BZ] 3 (1894), s. 470–497; por. D. Serruys, Recherches sur l'Epitomé (Thédose de Méliène, Léon le Grammaire, Syméon Logothète, etc.), BZ 16 (1907), s. 1–51.

¹⁹ [Pseudo] — Symeonis Magistri Annales, [w:] Theophanes continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgios monachus, ex rec. I. Bekkeri, Bonnae 1838, p. 686 v. 12–16 [dalej: Ps.-Sym. Mag. ed. Bonn] oraz Symeon Logotheta-Georgios Monachus continuatus cod. Vatic. Gr. 153, wyd.: В. М. Истрин, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе, т. II^a, Греческий текст продолжения Амартола, Петроград 1922, p. 24 v. 20–23.

²⁰ Theophanes continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgios Monachus, p. 468 v. 15–23.

²¹ Georgii Cedreni, Historiarum compendium, rec. I. Bekker, I–II, Bonnae 1838–1839; ibidem, II, p. 345 v. 7–14 (portret i charakterystyka Romana II); p. 378 (portret i charakterystyka Nikefora Fokasa); p. 416 (portret i charakterystyka Jana Tzimiskesa).

²² Do zbioru tego należała być może anonimowa *Vita Basilii imperatoris*, starsza od *Vita Basilii* opracowanej przez Konstantyna Porfirogenetę. Teksty reprezentujące tę starszą anonimową *Vita Basilii* wydał ostatnio Gy. Moravcsik, Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I, *Dumbarton Oaks Papers* 15 (1961), s. 110–126 [i przedruk w:] Gy. Moravcsik, *Studia byzantina*, Budapest 1967, s. 199–214.

²³ Constantini Porphyrogenetae, *Vita Basilli-Theophanes continuatus*, liber V, rec. I. Bekker, Bonnae 1838, p. 314 v. 6–17 [dalej: C. P. Vita Basilii, ed. Bonn]. P. J. Alexander (Secular biography at Byzantium, *Speculum* 15, 1940, nr 3, s. 195) uważał, że Konstantyn VII miał na myśli biografie powstałe w X w., natomiast A. П. Каждан (Из истории византийской хронографии X века, I. О составе так называемой „Хроники Продолжателя Феофана”, ВВр. 19, 1961, s. 83 przyp. 35 [dalej: Каждан, Хрон. Продолжателя]) uważał, że Bazyli I studiował antyczne biografie.

²⁴ Wstęp do C. P. Vita Basilii, ed. Bonn, p. 211 v. 18 — p. 212 v. 17.

²⁵ Zob. wyżej przyp. 17 i 18.

²⁶ Georgii Monachi chronicon, ed. C. de Boor, I–II, Lipsiae 1904 [dalej: Georg. Mon. ed. Boor]. Odrębne miejsce w historiografii bizantyńskiej zajmuje tzw. „Georgius Monachus continuatus”. Kronika ta stanowi połączenie dwóch pierwotnie oddzielnych kronik właściwego Georgiosa Monachosa i Symeona Logothety.

wieczna kronika opracowana przez mnicha nazywającego siebie „grzesznikiem” (*ὁ ἀμνηστόλος*). Wartość źródłową posiada część kroniki, która obejmuje czasy po-theophanowe, lata 813–843. Georgios Monachos doprowadził swą zwięzłą kronikę uniwersalną tylko do 843 r., tj. do przywrócenia ortodoksji na synodzie konstantynopolińskim zwołanym przez cesarżową Teodorę, mimo że w Prologu zapowiedział, iż doprowadzi kronikę *aż do śmierci Michała syna Teofila*²⁷.

Dziełko Georgiosa Monachosa ma cechy kroniki kościelnej. Zainteresowania te odbiły się w poważnej mierze na doborze źródeł. Dzieje Bizancjum do 813 r. przedstawione zostały w oparciu o częściowo zaginione historie kościelne, chronografię Theophanesa Wyznawcy i kronikę zwaną *Epitome*²⁸. Kronika zwana *Epitome* należała do popularnego w Bizancjum typu krótkich kronik uniwersalnych stanowiących streszczenie (*epitome*) kroniki opracowanej przez kontynuatora dzieła Jana Malalasa Antiocheńskiego²⁹. Jeden z tych kontynuatorów zwany umownie Janem Antiocheńskim opracował kronikę, z której zachowały się tzw. *Excerpta Constantiniana* opracowane na zamówienie Konstantyna VII Porfirogenety³⁰. Był on prawdopodobnie kontynuatorem pierwszego kontynuatora Malalasa i żył najwcześniej w drugiej połowie IX w.³¹ Stosunek tego dzieła do kilku znanych redakcji *Epitome* pozostaje dotąd niejasny³².

Dla okresu po 813 r. źródłem Georgiosa Monachosa była jedynie kronika zwana *Epitome* i liczne utwory hagiograficzne częściowo nie zachowane³³. Najpóźniej powstałym utworem hagiograficznym wykorzystanym przez Georgiosa Monachosa jest *Vita s. Theodoraе imperatricis*³⁴. W oryginalnej kronice Georgiosa Monachosa znajdujemy obszernie fragmenty tego żywotu³⁵. Georgios Monachos zaczerpnął z niego relacje o najeździe Agarenów na Amorion w piątym roku panowania cesarza Teofila, a floty na Cyklady, Kretę i Sycylię³⁶, o chorobie i śmierci cesarza Teofila³⁷, o manicheizmie i o Janie patriarsze³⁸, o nieudanym najeździe floty Apodinarą na Konstantynopol³⁹, o uczestniczeniu w prawosławnych obrzędach liturgicznych dziecka – cesarza Michała III⁴⁰, o synodzie w Konstantynopolu⁴¹, o wyznaczeniu patriarżą Metodego⁴².

Data powstania *Vita s. Theodoraе imperatricis* pozwala ustalić terminus post quem podjęcia pracy historycznej przez Georgiosa Monachosa. Żywot cesarzowej Teodory powstał najwcześniej po jej śmierci, w dobie panowania cesarza Bazylego I Macedończyka⁴³. Kronika Georgiosa Monachosa powstała, jak przypuszczał W. Regel, w dobie panowania cesarza Leona VI Mądrego (886–912)⁴⁴. Georgios Monachos zamieścił w swej kronice również krótką historię paulicjan opracowaną przez Piotra Higumena, która powstała prawdopodobnie w dobie panowania cesarza Bazylego I⁴⁵.

²⁷ Georg. Mon. ed. Boor, I, p. 4 v. 20–21.

²⁸ С. П. Шестаков, О происхождении и составе хроники Георгия Монаха (Амартола), Ученые записки Казанского университета 58 (1891) i 59 (1892); tenże, По вопросу об источниках хроники Георгия Монаха, Приложение к XX-му тому Записок Имп. академии наук № 4, Ст. Петербург 1892; uwagi C. de Boora w jego edycji.

²⁹ D. Serruys, Recherches sur l'Épitomé, BZ 16 (1907), s. 1–51.

³⁰ Excerpta de insidiis, ed. C. de Boor, Berolini 1905, p. 58–150.

³¹ Istniał prawdopodobnie tylko jeden Jan Antiocheński Malalas; por. E. Patzig, Malalas und Tzetzes, BZ 10 (1901), s. 385–393.

³² Zob. przyp. 29.

³³ Georg. Mon. ed. Boor, II.

³⁴ Zależność tę wykazał W. Regel, Analecta byzantino-russica, Petropoli 1891, p. VI–XIII; pogląd jego podtrzymał S. Szestakow, zob. przyp. 28.

³⁵ Zapożyczenia te posiada krótką, starszą redakcja kroniki wydana przez C. de Boor, a nie tylko Georg. Mon. cont. jak mylnie twierdzi А. П. Каждан, Хроника Симеона Логофета, s. 126.

³⁶ Vita s. Theodoraе imperatricis, ed. W. Regel, Analecta byzantino-russica, Petropoli 1891, p. 9 v. 1–20 oraz p. 6 v. 2–12 [dalej: V. Th. ed. Regel]; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 797 v. 21 – p. 798 v. 13.

³⁷ V. Th. ed. Regel, p. 9 v. 21; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 796 v. 18–21.

³⁸ V. Th. ed. Regel, p. 6 v. 2–16; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 798 v. 8 – p. 799 v. 9.

³⁹ V. Th. ed. Regel, p. 11 v. 11–23; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 801 v. 7–14.

⁴⁰ V. Th. ed. Regel, p. 12 v. 5–12; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 801 v. 19 – p. 802 v. 5.

⁴¹ V. Th. ed. Regel, p. 12 v. 12–14; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 802 v. 5–13.

⁴² V. Th. ed. Regel, p. 13 v. 1–16; Georg. Mon. ed. Boor, II, p. 802 v. 13 – p. 803 v. 3.

⁴³ W. Regel, Analecta byzantino-russica, p. XIII.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Piotr Higumen identyfikowany jest z Piotrem Sycylijskim, autorem historii paulicjan powstałej w 869 r.; por. P. М. Бартикян, Источники для изучения истории павликанского движения, Ереван 1961, s. 19, 22, 93–97; badacz

Historycy nadworni Konstantyna VII nie wykorzystali w swych dziełach zwięzłej kroniki uniwersalnej Georgiosa Monachosa zajmującej się głównie dziejami kościoła. Źródłami ich były kroniki i dzieła historyczne, które nie zachowały się, a powstały w dobie panowania pierwszych trzech cesarzy z dynastii macedońskiej: Bazylego I (867–886), Leona VI (886–912) i Aleksandra (912–913).

Dzieła historyczne, które powstały na dworze Konstantyna VII, przy jego współudziale, czekają dotąd na wydawców⁴⁶. Dzieje historiografii bizantyńskiej X w. są dotąd bardzo słabo opracowane. Jedyną poważniejszą pracą przedstawiającą w ujęciu całościowym dzieje historiografii greckiej X w., analizowanej jako źródło do dziejów Bizancjum w latach 813–965, jest rozprawa F. Hirscha wydana w Lipsku w 1876 r.⁴⁷ Poglądy F. Hirscha wywarły głęboki wpływ na historiografię współczesną i dominują w niej do dnia dzisiejszego. Jedynie nieliczni badacze dziejów Bizancjum w IX–X w. wracali do problematyki źródłoznawczej rozwijając lub korygując poglądy Hirscha⁴⁸. Dopiero w ostatnich latach ukazało się kilka artykułów rzucających nowe światło na kronikarstwo bizantyńskie IX–X w.⁴⁹ Największe znaczenie posiadają studia A. P. Každana, który pokusił się o nowe całościowe opracowanie problematyki źródłoznawczej. Wyniki przedstawił w kilku zwięzłych artykułach⁵⁰.

Od czasu badań Hirscha powszechne uznanie zyskał pogląd, że praca historyczna Pseudo-Genesiosa poprzedziła powstanie Kontynuacji Theophanesa. Genesiosem nazywamy tradycyjnie i umownie autora historii zwanej Księgi Cesarskie lub Księga Cesarska (*Βασιλείαι*) obejmującej okres od 813 do 886 r. Dzieło to dedykowane cesarzowi (*ὁ ἀυτοκρατορ*) Konstantynowi VII (913–959) zachowało się w całości jedynie w unikalnym cod. Lips. Gr. nr 16,4, k. 248^v–285^v datowanym na XI lub XII w.⁵¹ Obszerne ekscerpty z dzieła Pseudo-Genesiosa znajdują się w kodeksach zawierających rozszerzoną redakcję kroniki Georgiosa Monachosa, tzw. Georgius Monachus continuatus⁵².

Dzieło historyczne Pseudo-Genesiosa podzielone było na cztery księgi obejmujące panowanie czterech cesarzy: Leona V, Michała II, Teofila i Michała III. Jedynie opis panowania cesarza Bazylego I nie został wyodrębniony w osobną księgę piątą, lecz dodany do księgi IV, przedstawiającej dzieje cesarza Michała IV, jako jej kontynuacja. A. P. Každan dowodził, że oryginał historii Pseudo-Genesiosa dzielił się na pięć ksiąg i jedynie niedbały pisarz kodeksu lipskiego opuścił nagłówki ostatniej księgi piątej⁵³. Hipoteza ta nie wydaje się dostatecznie uzasadniona. Opis panowania Bazylego I odbiega pod każdym względem od pozostałych czterech ksiąg cesarskich. Jest przede wszystkim bardzo zwięzły. Księga I obejmuje w wydaniu bońskim 27 stron druku, księga II – 21 stron, księga III – 26 stron, księga IV w części obejmującej panowanie cesarza Michała III aż 36 stron (p. 77–119), natomiast jej kontynuacja, hipotetyczna księga V, obejmowałaby tylko 16 stron (p. 113–128).

Jak wytłumaczyć to upośledzenie cesarza Bazylego I przez historyka piszącego swe dzieło na zamówienie wnuka tego cesarza, Konstantyna VII? Wszystkie cztery księgi cesarskie podają, oprócz tytułu księgi,

ten uważa, że dziełko Piotra Higumena jest niezależne od historii Piotra sycylijskiego i zawiera błędy mogące wskazywać na zupełną niezależność od siebie obu dzieł.

⁴⁶ Edycje w Corpus Bonnense Historiae Byzantinae z lat 1834 i 1838 są przestarzałe.

⁴⁷ Zob. przyp. 3.

⁴⁸ A. Vogt, Basile I empereur de Byzance (867–886) et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle, Paris 1908; J. B. Bury A history of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I. (A. D. 802–867), London 1912. Niemal pełną bibliografię prac przytoczył Moravcsik, Byztur. I, s. 319, 543–544.

⁴⁹ F. Barišić, Génésios et le Continuateur de Théophane, Byz. 28 (1958), s. 119–134; tenże, Dve verzije o ustanku Tomi, Zbornik Rad. Vizant. Inst. 6 (1960), s. 145–169; F. Barišić, Les sources; P. Lemerle, Thomas le Slave, Travaux et Mémoires 1 (1965), s. 255–297; R. J. H. Jenkins, The chronological accuracy of the Logothete for the years A. D. 867–913, Dumbarton Oaks Papers 19 (1965).

⁵⁰ A. П. Каждан, Хроника Симеона Логофета, s. 125–143; Каждан, Хрон. Продолжателя, s. 76–96; tenże, Из истории византийской хронографии X века, 2. Источники Льва Диакона и Склици для истории третьей четверти X столетия, ВВр. 20 (1961), s. 106–128; 3. „Книга царей” и „Жизнеописание Василия”, ВВр. 21 (1962), s. 95–117 [dalej: Каждан, Кн. царей].

⁵¹ G. Wäschke (Genesios, Philologus 37 (1878), s. 259) datował kodeks lipski na wiek XII, natomiast V. Gardthausen (Die griechischen Handschriften, Katalog der Handschriften der Universitäts-Bibliothek zu Leipzig, t. III, Leipzig 1898, s. 19) odniósł kodeks do wieku XI.

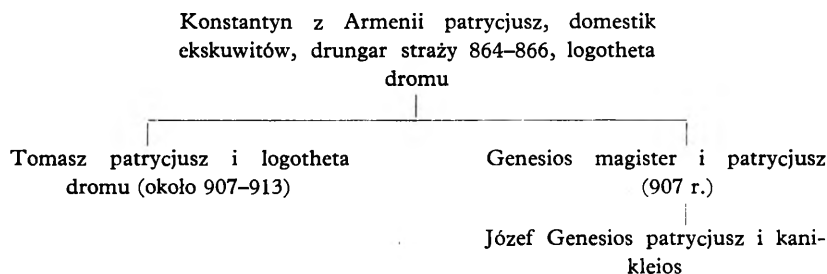
⁵² Najobszerniejsze ekscerpty posiadają kodeksy Vatic. Gr. 153 i Vindob. Gr. 40; por. С. П. Шестаков, О рукописях Симеона Логофета, ВВр. 5 (1898), s. 57.

⁵³ Каждан, Кн. царей, s. 95.

wymieniającego cesarza, któremu dana księga jest poświęcona, także datę roczną jego wstąpienia na tron⁵⁴. Nie znajdujemy jedynie daty objęcia tronu przez cesarza Bazylego I, trudno zaś także ten brak przypisać niedbalstwu kopisty. Panowanie czterech cesarzy opracował autor Ksiąg Cesarskich na podstawie innego źródła, niż to, które legło u podstawy opisu panowania cesarza Bazylego I. Dzieje Bazylego I przedstawione zostały w kontynuacji księgi IV na podstawie przede wszystkim Żywotu Bazylego I pióra samego Konstantyna VII Porfirogenety⁵⁵. Żywot ten nie był natomiast znany Pseudo-Genesiosowi, autorowi właściwej księgi IV (p. 77–112) przedstawiającej dzieje cesarza Michała III. Księga IV poprzedzała zatem powstanie Żywotu Bazylego I opracowanego przez Konstantyna VII. Jej kontynuacja została dopisana do księgi czwartej już po powstaniu tego żywotu i nie tworzyła nigdy odrębnej księgi piątej.

Według nadpisu umieszczonego w cod. Lips. u góry k. 248 autorem Ksiąg Cesarskich był Genesios. Jan Skylitzes wymienił wśród autorów dzieł napiętnowanych przez niego jako stronnice i tendencyjne: Niketasa Paflagona, Józefa Genesiosa i Manuela *οἱ Βυζάντιοι*⁵⁶. F. Hirsch identyfikował w 1878 r. tegoż Józefa Genesiosa: 1° z Genesiosem synem Konstantyna z Armenii drugara straży cesarskiej w dobie Michała III i młodszym bratem patrycjusza Tomasza logothety dromu; 2° z Genesiosem występującym w kodeksie lipskim jako autor Ksiąg Cesarskich⁵⁷. Poglądy Hirscha skorygował C. de Boor w 1901 r. dowodząc, że historyk Józef Genesios, jeśli jest postacią identyczną z nadwornym historykiem Konstantyna VII, nie mógł być synem Konstantyna z Armenii, który rozpoczął swą karierę w dobie panowania cesarza Teofila. C. de Boor zwrócił uwagę na przekaz cod. Vatic. Gr. 163 (XI w.), według którego Konstantyn z Armenii miał wnuka Genesiosa, patrycjusza i kanikleiosa, i identyfikował go z nadwornym historykiem Konstantyna VII, autorem Ksiąg Cesarskich Józefem Genesiosem⁵⁸. Nie wyjaśnił natomiast dlaczego Józef Genesios kanikleios miał być synem patrycjusza Tomasza logothety dromu. Tekst cytowany przez de Boora nazywa go tylko wnukiem Konstantyna z Armenii. Historyk był więc raczej synem magistra Genesiosa niż Tomasza, gdyż Jan Skylitzes nazywa go Józefem *Γενέσιος* bez wątpienia po ojcu.

Stosunki pokrewieństwa tych postaci były zatem następujące:

Teza o autorstwie Józefa Genesiosa opiera się na dwóch podstawach. Świadczyć ma o tym zainteresowanie autora Ksiąg Cesarskich dziejami rodziny Konstantyna z Armenii oraz nagłówek rękopisu lipskiego przypisujący autorstwo Genesiosowi.

Zainteresowanie dziejami Konstantyna Armeńczyka i jego rodziny cechuje także Konstantyna Theophanesa, który zamieścił kilka obszernych przekazów o działalności Konstantyna z Armenii niezależnie od przekazów Ksiąg Cesarskich⁵⁹. Jeden z nich mówi o roli, jaką odegrał Konstantyn z Armenii w dziele przywracania ortodoksji w 843 r. i pochodzi ze wspólnego podstawowego źródła kronikarskiego obu historyków Konstantyna VII⁶⁰. Pozostałe przekazy o Konstantynie z Armenii występują w ramach obszerniej-

⁵⁴ Gen. ed. Bonn, I. I p. 4 v. 7–14; I. II p. 30 v. 1–2; I. III p. 51 v. 1–2; I. IV p. 77 v. 1.

⁵⁵ Каждан, Кн. царей, s. 101.

⁵⁶ Wstęp do oryginalnej kroniki Jana Skylitzesa wydany w Georgii Cedreni, Synopsis historion, ed. Bonn, I, p. 4; por. Hirsch, Byz. St., s. 118.

⁵⁷ Hirsch, Byz. St., s. 118–119.

⁵⁸ C. de Boor, Zu Genesios, BZ 10 (1901), s. 62–65; por. J. B. Bury, Eastern Roman Empire 802–867, Appendix IV: Genesios and the Continuation of Theophanes, s. 460.

⁵⁹ Theophanes Continuatus, [w:] Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius monachus, ex rec. I. Bekkeri, Bonnae 1838, p. 150, 194, 198, 206 [dalej: Th. C. ed. Bonn]; por. Gen. ed. Bonn, p. 81, 101–102, 102 v. 17–20, 110.

szych relacji biograficznych o cesarzu Michale III, Bardasie (?) i Bazylim I⁶¹. Również Symeon Logotheta wykazał zainteresowanie postacią Konstantyna z Armenii i zamieścił przekaz o nim niezależny od relacji obu historyków macedońskich⁶². Fakty te świadczą o tym, że istniała w X w. odrębna biografia Konstantyna z Armenii, którą wykorzystywali bezpośrednio i pośrednio autorzy dzieł historycznych powstających w tym stuleciu: wspólne źródło kronikarskie Ksiąg Cesarskich i Kontynuacji Theophanesa w przekazie o przywróceniu ortodoksji, autorzy żywotów cesarzy Michała III, Bazylego I, Ksiąg Cesarskich, Kontynuacji Theophanesa oraz Symeon Logotheta⁶³. Zwłaszcza przekaz o udziale Konstantyna Armeńczyka w dziele przywrócenia ortodoksji podaje zarazem w wielkim streszczeniu jego biografię, będącą zapewne skrótem obszerniejszego dzieła.

Autorem tej biografii był prawdopodobnie wnuk Konstantyna z Armenii, Józef Genesisos z Konstantynopola (*ὁ Βυζάντιος*), który był, według Jana Skylitzesa, autorem stronniczego i tendencyjnego dzieła historycznego. Skylitzes wymienił Józefa Genesisosa między dwoma autorami dzieł o charakterze biograficznym: Niketasem Dawidem Paflagonem, autorem żywotu św. Ignacego patriarchy i Manuelem, który opisał czyny wojenne domestika schol Jana Kurkuasa. Józef Genesisos był zatem prawdopodobnie również autorem stronnicznej biografii swego własnego dziada, Konstantyna z Armenii.

F. Sztejnman podważył w 1914 r. drugi argument F. Hirscha mający dowodzić, że autorem Ksiąg Cesarskich był Józef Genesisos. Wykazał on, że dopisek *ΓΕΝΕΣΙΟΥ* umieszczony został w kodeksie lipskim znacznie później niż powstał sam rękopis i podważył tym samym wiarygodność tego przekazu mającego stwierdzać autorstwo Genesisosa. F. Sztejnman dowodził, że Księgi Cesarskie są dziełem anonimowym⁶⁴. Problem autorstwa Ksiąg Cesarskich rozwiązuje w sposób negatywny dopiero ustalenie, że Józef Genesisos był autorem innego dzieła historycznego.

Pokrewna Księgom Cesarskim Kontynuacja Theophanesa zachowała się w unikalnym cod. Vatic. Gr. 167 datowanym na wiek XI. Nazwę Kontynuacja Theophanesa nadał pierwszy wydawca F. Combeffis zbiorowemu dziełu historiograficznemu zestawionemu przez anonimowego redaktora z kilku pierwotnie samodzielnych dzieł historycznych⁶⁵. Dzieła te zachowały odrębne tytuły w unikalnym kodeksie Vatic. Gr. 167. Na ich podstawie już F. Hirsch podzielił Kontynuację Theophanesa na następujące odrębne części:

I. Właściwa Kontynuacja Theophanesa: *ἀρχομένη ὅσον ἔληξε Θεοφάνης — — ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου*⁶⁶. Obejmowała ona dzieje czterech cesarzy i dzieliła się na cztery księgi noszące analogiczne jak w Księgach Cesarskich nagłówki.

Księgi Cesarskie — Gen. ed. Bonn

- p. 3 *Περὶ τοῦ ἐξ Ἀμαλῆκ Λέοντος.*
 p. 30 *Βασιλείων Β. Περὶ τοῦ ἐξ Ἀμορίου Μιχαήλ.*
 p. 51 *Περὶ Θεοφίλου υἱοῦ Μιχαήλ.*
 p. 77 *Περὶ Μιχαήλ τοῦ Θεοφίλου.*

Th. C. ed. Bonn

- p. 6 v. 1–3 *Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος. Λόγος Α.*
 p. 40 v. 14–17 *Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ ἐξ Ἀμορίου Λόγος Β.*
 p. 84 v. 12–14 *Περὶ τῆς βασιλείας Θεοφίλου υἱοῦ Μιχαήλ. Λόγος Γ.*
 p. 148 v. 4–6 *Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ υἱοῦ Θεοφίλου. Λόγος Δ.*

Właściwa Kontynuacja Theophanesa (813–867) napisana została na życzenie Konstantyna VII Porfirogenety i służyć miała jako ogólny podręcznik (historii) *ὥσπερ τι κοινὸν διδασκαλεῖον*, miała być bez wątpienia częścią szeroko zakrojonych prac encyklopedycznych podjętych przez cesarza Konstantyna VII.

II. Żywot cesarza Bazylego I pióra Kostantyna VII Porfirogenety posiadający w cod. Vatic. Gr. 167

⁶⁰ Por. niżej.

⁶¹ Relacje te obaj historycy macedońscy przejęli z zaginionych biografii cesarzy Michała III i Bazylego I; por. niżej.

⁶² Sym. Log. — Leo Gramm. ed. Bonn, p. 249 v. 7.

⁶³ Z zaginionej, anonimowej *Vita I Basilii* pochodzi zapewne przekaz Konstantyna Porfirogenety o Konstantynie z Armenii i jego synie Tomaszu (C. P. *Vita Basilii*, ed. Bonn, p. 229 v. 10–12).

⁶⁴ Ф. Штейнман, Вопрос о личности автора „Истории царей” Генезия, ВВр. 21 (1914) z. 1, s. 15–44.

⁶⁵ Por. J. Mercati, P. Franchi de Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, t. I, Vatican 1923, s. 191.

⁶⁶ Th. C. ed. Bonn, p. 3 v. 7–10.

osobny nagłówek: *Ιστορική διήγησις τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων Βασιλείου τοῦ αὐοιδίμου βασιλέως*⁶⁷. Tworzy on w wydaniu paryskim i bońskim księgę piątą szerokiej Kontynuacji Theophanesa.

III. Pierwsza część księgi VI (p. 353–441 v. 14) szerokiej Kontynuacji Theophanesa jest na przestrzeni od wstąpienia na tron cesarza Leona VI w 886 r. do śmierci cesarza Romana I Lakapena w 948 r. częścią kończącą kronikę Symeona Logothety. Tekst ten reprezentuje tę redakcję kroniki Symeona Logothety, która występuje także w cod. Vatic. Gr. 153 i została wydana przez W. M. Istrina⁶⁸.

IV. Druga część księgi VI według podziału Combefisa (p. 441 v. 15–448) obejmująca dzieje lat 948–961 stanowi fragment zaginionego dzieła historycznego, którego autorem był prawdopodobnie Teodor Daphnopates⁶⁹.

Część pierwsza powyższego zbioru obejmująca lata 813–867 tworzy właściwą Kontynuację Theophanesa. Tekst jej w cod. Vatic. Gr. 167 został prawdopodobnie lekko skrócony przez kopistę tego kodeksu. Tekst właściwej Kontynuacji Theophanesa występuje również w obszernych ekscerptach w cod. Vatic. Gr. 163 (XI w.) obejmującym kronikę zwaną Georgios Monachus Continuatus i w cod. Paris. Gr. 1712 w tekście kroniki Pseudo-Symeona Magistra⁷⁰. Ekscerpty te tworzą wstawki rozszerzające tekst kroniki Symeona Logothety. Ekscerpty z Kontynuacji Theophanesa występujące w cod. Vatic. Gr. 163 dają czasem tekst obszerniejszy niż cod. Vatic. Gr. 167, który był podstawą obu edycji, paryskiej i bońskiej.

Cod. Vatic. Gr. 163, ed. C. П. Шестаков
BBp. 5 (1898)

Th. C. ed. Bonn

46 sq. εὐθὺς οὖν ἡ Θεοδώρα μετακαλεσαμένη Κωνσταντίνου πατρικίου καὶ δρουγγάριου τῆς βίγλας τὸν υἱὸν Γενεσίου μαγίστρου — οὗτος γὰρ ὁ Κωνσταντίνος ἦν πατὴρ Θωμᾶ πατρικίου καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου, πάππος δὲ Γενεσίου πατρικίου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου — κτέ.

p. 150 v. 3 sq. εὐθὺς γοῦν μετακαλεσαμένη τὸν τῆς βίγλης δρουγγάριου (Κωνσταντίνος δὲ οὗτος ἦν ὁ τοῦ πατρικίου Θωμᾶ καὶ μετὰ ταῦτα γεγονότος λογοθέτου τοῦ δρόμου πατὴρ) κτέ.

Oryginalny, pełny tekst Kontynuacji Theophanesa posiadał także Jan Skylitzes pisząc swą *Synopsis historion*⁷¹. Lekcje Skylitzesa reprezentujące tekst Kontynuacji Theophanesa są nieraz obszerniejsze i poprawniejsze od lekcji kodeksu Vatic. Gr. 167, który był podstawą edycji.

Scyl.-Cedr. ed. Bonn II

Th. C. ed. Bonn

p. 122 v. 12 Ἀβουζάχαρ

p. 113 v. 14 Ἀβουχάζαρ

p. 154 v. 1–2 ὁ τοῦ Ἀργυροῦ δὲ ἦν Λέων καὶ ὁ τοῦ Δουκα Ἀνδρονίκου καὶ ὁ Σουδαλις.

p. 165 v. 17 sq. ὁ τοῦ Ἀργυροῦ καὶ ὁ τοῦ Δουκὸς καὶ ὁ Σουδαλις.

Pierwotny, pełny tekst Kontynuacji Theophanesa winniśmy zatem rekonstruować w oparciu nie tylko o unikalny tekst kroniki w kodeksie Vatic. Gr. 167, lecz również wykorzystując wypisy z Kontynuacji Theophanesa występujące w kodeksach zawierających kronikę Georgios Monachus Continuatus, Pseudo-Symeona Magistra, Skylitzesa (Kedrenosa) i nawet Zonarasa⁷².

Najbardziej zasadniczym dla historyka problemem jest stosunek wzajemny dwóch kronik macedońskich: Książ Cezarskich i Kontynuacji Theophanesa. W rozważaniach dotychczasowych zakwestiono-

⁶⁷ Ibidem, p. 211 v. 12–14; por. Hirsch, Byz. St., s. 225.

⁶⁸ Tekst ten cytujemy w sposób następujący: Sym. Log.-Theoph. Cont. 1. VI, ed. Bonn, edycję Istrina cytujemy w przyp. 19.

⁶⁹ Por. uwagi Hirscha, Byz. St. s. 284, przyp. 1, s. 361 i S. P. Szestakowa (S. P. Šestakov, La question de l'auteur de la Continuation de Theophanès, Deuxième Congrès international des études byzantines, Belgrade 1929, p. 35–45) i ostatnio A. P. Každana (Каждана, Хрон. Продолжателя, s. 80, 91–96).

⁷⁰ Fragmenty kroniki Kontynuatora Theophanesa występujące w cod. Vatic. Gr. opisał i częściowo wydał C. П. Шестаков, О рукописях, s. 19–62. Ekscerpty tej kroniki w tekście Pseudo-Symeona Magistra (cod. Paris. Gr. 1712) wyodrębnił Hirsch, Byz. St., s. 328 i n.

⁷¹ Ścisła zależność Jana Skylitzesa od Kontynuacji Theophanesa występuje począwszy od schyłku panowania cesarza Leona V; por. Hirsch, Byz. St., s. 368 i n.

⁷² Droge tę wskazali C. de Boor, Weiteres zur Chronik der Skylitzes, BZ 14 (1905), s. 440; K. Kumaniecki, Notes critiques sur le texte de Théophane Continué, Byz. 7 (1932), s. 235–237.

waliśmy stanowisko T. Hirscha o pełnej zależności Kontynuacji Theophanesa od Ksiąg Cesarskich, a to na podstawie pewnych cech tych obu kronik, które wskazują na ich zależność od wspólnego źródła kronikarskiego. Do cech tych zaliczyliśmy wspólne zainteresowanie osobą Konstantyna z Armenii i identyczny podział tekstu na cztery księgi zatytułowane w ten sam sposób.

Już J. B. Bury podtrzymując w zasadzie poglądy Hirscha dowodził, że Kontynuator Theophanesa nie ograniczył się do korzystania z Ksiąg Cesarskich Genesisiosa jako swego głównego źródła, lecz sięgnął również do jego źródeł⁷³. Ustalenia Bury'ego zmieniły krytyczny dotąd stosunek historyków do wielu przekazów Kontynuacji Theophanesa, których wiarygodność była dotąd pod wpływem pracy Hirscha negowana. W nowy sposób przedstawił zagadnienie H. Grégoire. Dowodził on, że obszerne dzieło historyczne Kontynuatora Theophanesa nie mogło być zależne od zwięzłych Ksiąg Cesarskich, lecz obie kroniki zależne od tego samego źródła kronikarskiego. Źródło to było luźnym zbiorem materiałów historycznych do dziejów IX w.⁷⁴ H. Grégoire dopuszczał nawet możliwość, że autor Ksiąg Cesarskich miał w ręku Kontynuację Theophanesa⁷⁵.

Do problemu tego powrócił w 1958 r. F. Barišić⁷⁶. Dowodził on, że obszerna Kontynuacja Theophanesa nie mogła poprzedzać zwięzłych Ksiąg Cesarskich, które autor ich ukończył „po długich studiach i pracach”. Dzieło Pseudo-Genesisiosa poprzedziło według Barišicia Kontynuację Theophanesa i mimo uderzających podobieństw różni się od niej nie tylko w przedstawieniu wielu wydarzeń, lecz nawet swym tolerancyjnym stosunkiem do cesarzy przedmacedońskich, wyznawców ikonoklazmu, wyjąwszy Michała III, i względnie łagodną ocenę ich panowań. Zdaniem Barišicia dzieło Pseudo-Genesisiosa nie zadowolilo cesarza Konstantyna VII, który uznał, że należy podjąć po raz drugi podobny trud. Problem stosunku obu kronik do źródeł wcześniejszych rozwiązuje Barišić w sposób zbliżony do poglądów Bury'ego. Mniejszy jednak nacisk niż Bury kładzie on na bezpośrednią zależność Kontynuacji Theophanesa od Ksiąg Cesarskich, a podkreśla natomiast fakt korzystania przez obu kronikarzy ze wspólnych źródeł. Kontynuator Theophanesa posiadał tych źródeł znacznie więcej, gdyż pisał później i korzystał z bezpośredniej współpracy samego cesarza Konstantyna VII. W podobny sposób rozwiązał zagadnienie stosunku tych kronik do siebie A. P. Každan twierdząc, że obaj kronikarze posiadali w swym ręku te same źródła.

Księgi Cesarskie Pseudo-Genesisiosa i Kontynuację Theophanesa łączą wspólne cechy, których nie tłumaczy zależność obu kronik macedońskich od bliżej nie określonej kroniki, będącej zbiorem materiałów historycznych (H. Grégoire) lub od kilku wspólnych źródeł (F. Barišić, A. P. Každan). Do tych cech należą: przedstawienie w obu kronikach tego samego okresu dziejów Bizancjum i identyczny podział na cztery panowania cesarskie, zbliżone tytuły ksiąg wywodzące się ze wspólnego wzoru, wspólna nazwa obu dzieł: „historia” lub „księga historyczna”.

Gen. ed. Bonn

Th. C. ed. Bonn

p. 3 v. 1 τὴν ἐξ ἱστορίας τελέσας βίβλον

p. 5 ταύτης — — τῆς ἱστορίας

p. 4 v. 4 τὰ μὴ παραδεδομένα βίβλω τῇ ἱστοροῦσῃ

Kontynuator Theophanesa nazwał swe dzieło historią, mimo że w nagłówku nosi ono miano chronografii, co uzasadnione jest tym, że powstało jako kontynuacja chronografii Theophanesa. Kontynuacja Theophanesa nie ma jednak cech chronografii — konsekwentnego podziału narracji na ustępy opisujące dzieje kolejnych lat — i autor nazywa ją historią. Cechy te posiadało bez wątpienia podstawowe źródło kronikarskie obu historyków macedońskich.

Powyższe cechy podstawowego źródła kronikarskiego obu kronik macedońskich, które było dziełem historycznym, a nie chronografią i podzielone było na cztery księgi cesarskie, upoważniają nas do nazwania tego źródła umownie Historią czterech cesarzy. Moglibyśmy je nazwać również pierwszą zaginioną kontynuacją Theophanesa. Z tej zaginionej Historii czterech cesarzy pochodzi zapewne także wspólne dla obu kronikarzy wyrażenie o ich stosunku do pracy kronikarza.

⁷³ J. B. Bury, *Eastern Roman Empire 802–867*, Appendix IV, s. 460–461.

⁷⁴ G. Grégoire, *Michel III et Basile le Macédonien dans les inscriptions d'Ancyre, Byz. 5 (1929–1930)*, s. 335, 346; tenże: *Manuel et Théophobe, ou la concurrence de deux monastères, Byz. 9 (1934)*, s. 185.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ F. Barišić, *Génésios*, s. 119–134.

Gen. ed. Bonn

Th. C. ed. Bonn

p. 3 v. 8–9 τῶν τότε βεβιωκότων καὶ ἀμωσγέπως εἰδότηων
ἐκ τε φήμης δῆθεν δραμούσης ἡκουτισμένους

p. 4 v. 21 – p. 5 v. 1 τὰ μὲν ἐκ τῶν γεγραμμένων τὰ δὲ ἐκ
τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων

Wspólne źródło podstawowe, Historia czterech cesarzy, stworzyło wspólny szkielet obu kronik macedońskich. Relacje zaczerpnięte z tej kroniki występują w Księgach cesarskich i Kontynuacji Theophanesa w tej samej, wspólnej dla obu kronik kolejności przedstawiania wydarzeń. Natomiast relacje zaczerpnięte ze wspólnych źródeł dodatkowych, z których kronikarze korzystali niezależnie od siebie, weszły do obu kronik w różnych ich miejscach. Relacje te znajdujemy tam w odmiennych kontekstach. Tak więc nie wszystkie przekazy wspólne naszym kronikom pochodzą z wykorzystanego przez nie na równi podstawowego źródła, Historii czterech cesarzy, lecz tylko te, które w obu kronikach występują w tych samych kontekstach.

Analizując zatem kolejno cztery księgi obu kronik dzielimy występujące w nich relacje na trzy zasadnicze grupy: 1. Przekazy wspólne występujące w obu kronikach w tych samych kontekstach, tworzące wspólny szkielet obu kronik i reprezentujące tekst zaginionej Historii czterech cesarzy. 2. Przekazy wspólne występujące w innych kontekstach przejęte ze wspólnych źródeł dodatkowych, którymi obaj kronikarze posługiwali się samodzielnie według swego uznania. 3. Przekazy występujące tylko w jednej kronice macedońskiej.

Pierwsza księga cesarska

Przekazy wspólne występujące w tej samej kolejności w obu kronikach macedońskich

Treść	Ed. Bonn	Uwagi
1. Klęska Rzymian wskutek ucieczki Leona Armeńczyka (wersja pierwsza wydarzeń).	Gen. p. 4 v. 7–14 Th. C. p. 12 v. 17 sq.	Data bitwy: 22 VI 813 r.; por. Ignatii Diaconi, <i>Vita Nicephori patriarchae</i> .
2. Klęska Rzymian wskutek rozbicia oddziałów cesarskich (wersja druga wydarzeń).	Gen. p. 4 v. 15 – p. 5 v. 11 Th. C. p. 15 v. 18 sq.	Por. przekaz Theophanesa Wyznawcy.
3. Leon V okrzyknięty cesarzem przez wojsko.	Gen. p. 5 v. 2–5 Th. C. p. 16 v. 15 – p. 17 v. 5	
4. Przybycie Michała I do stolicy i przestrogi Jana Hexabuliosa.	Gen. p. 5 v. 12 – p. 6 v. 1 Th. C. p. 16 v. 15 – p. 17 v. 5 (c. 8)	
5. Abdykacja Michała I, Leon V został autokratozem.	Gen. p. 6 v. 1–16 Th. C. p. 17 v. 18 sq. (c. 9)	Data: 11 VII 813 r.
6. Ucieczka Michała I z rodziną na Pharos.	Gen. p. 7 v. 14–23 Th. C. p. 19 v. 19 sq. (początek c. 10)	
7. Przepowiednia dziewczyny-lunaticzki w pałacu Bukoleon o objęciu tronu przez Leona.	Gen. p. 10 v. 19 sq. Th. C. p. 22 v. 2 – p. 23 v. 8 (c. 11)	Por. <i>Synodicon ad Theophilum Imperatorem</i> [ed. Combefis, p. 129–130].
8. Leon V mianował Tomasza turmarchą federatów i nadał Michałowi tytuł patrycjusza.	Gen. p. 12 v. 13–16 Th. C. p. 23 v. 19 – p. 24 v. 9 (tekst obszerniejszy)	
9. Próba rokowań z Bułgarami i zwycięska bitwa stoczona według Kontynuacji Theophanesa pod Mesembrią.	Gen. p. 12 v. 17 – p. 13 v. 11 Th. C. p. 24 v. 9 – p. 25 v. 19 (początek c. 13)	
10. Leon V i mnich Sabbatios z Philomelion.	Gen. p. 13 v. 12 – p. 15 v. 10 Th. C. p. 26 v. 9 – p. 28 v. 15 (c. 15 i 16)	Por. <i>Synodicon ad Theophilum Imperatorem</i> [ed. Combefis, p. 132–133].
11. Wygnanie patriarchy Nikefora.	Gen. p. 15 v. 11–14 Th. C. p. 28 v. 16 – p. 29 v. 7 (c. 17)	Data: 13 III 815 r.

12. Znak, zwiastujący wygnanie, który otrzymał Nikefor koronując Leona V.	Gen. p. 15 v. 14–16
Th. C. p. 29 v. 7–14 (początek c. 18)	Wstawka z Ignatii Diaconi, <i>Vita Nicephori patriarchae</i> .
13. Spotkanie Nikefora z Theophanem.	Gen. p. 15 v. 16 – p. 16 v. 10
Th. C. p. 29 v. 13 – p. 30 v. 5 (zakonczenie c. 18)	
14. Działalność publiczna Leona V.	Gen. p. 17 v. 18–20; por. p. 28
Th. C. p. 30 v. 6 sq. (początek c. 19)	Kontynuator Theophanesa połączył dwie pierwotnie odrębne relacje, które u Genesisiosa występują oddzielnie (p. 17, według Historii czterech cesarzy, i p. 28).
15. Zdanie Nikefora patriarchy o tej działalności.	Gen. p. 17 v. 20
Th. C. p. 30 v. 13–15	
16. Charakterystyka Leona V jako sprawiedliwego sędziego.	Gen. p. 18 v. 1 sq.
Th. C. p. 30 v. 16 sq.	
17. Historia Michała z Amorion.	Gen. p. 19 v. 10 sq.
Th. C. p. 33 v. 21 sq.	
18. Przepowiednia sybillańska.	Gen. p. 21 v. 22 – p. 22 v. 5
Th. C. p. 35 v. 20 – p. 36 v. 11 (c. 22)	
19. Przywidzenie senne Leona V. Odwiedziny jego u uwięzionego Michała.	Gen. p. 22 v. 6 sq.
Th. C. p. 36 v. 12 sq. (c. 23), p. 37 v. 4 sq. (c. 24)	Th. C. p. 36 v. 12 sq. (c. 23) nie ma odpowiednika u Genesisiosa.
20. Zamordowanie Leona V przez spiskowców.	Gen. p. 22 v. 19 sq.
Th. C. p. 38 v. 7 sq. (c. 25)	Data: 24 XII 820 r.
21. Marynarze usłyszeli zapowiedź śmierci Leona V.	Gen. p. 26 v. 1–4
Th. C. p. 40 v. 9–13	

W większości wypadków przekazy Kontynuatora Theophanesa są pełniejsze od przekazów Pseudo-Genesisiosa⁷⁷. Fragment *Vita s. Nicephori patriarchae*, występujący w obu kronikach macedońskich w tym samym kontekście, przytoczył Kontynuator Theophanesa pełniej niż Pseudo-Genesisios, co raz jeszcze potwierdza, że opracował swą historię nie posługując się tekstem Ksiąg Cesarskich⁷⁸.

Historia czterech cesarzy obejmowała w obrębie księgi pierwszej kilka źródeł. Należała do nich zaginiona chronografia, z której pochodzi wersja druga, chronograficzna, przychylna dla Leona V, przebiegu bitwy stoczonej pod Versiniką 22 czerwca 813 r., a występująca w chronografii Theophanesa. Źródłu chronograficznemu zawdzięczała również Historia czterech cesarzy poprawny szkielet chronograficzny księgi pierwszej, na którą składają się: bitwa pod Versiniką (22 VI 813) wstąpienie na tron Leona V (10 VII 813), bitwa pod Mesembrią (813 lub 814), wygnanie Nikefora (13 III 815)⁷⁹. Chronografię tę będziemy nazywali źródłem *A*. Zawierała ona relacje przychylnie Leonowi V i dlatego przypuszczamy, że z niej pochodzi także pozytywna ocena działalności państwowej Leona V i opowieść o nim jako o sprawiedliwym sędziem (nr 14 i 16).

Obok źródła *A* występuje również źródło *B* o odmiennej tendencji, z którego pochodzą opowieści o przepowiedniach zwiastujących upadek Leona V (nr 7, 10, 18, 19?, 21?). Opowieść o przepowiedni dziewczyny z pałacu Bukoleon tworzyła już we wspólnym źródle kronikarskim historyków macedońskich Historii czterech cesarzy wstawkę w tekście reprezentującym źródło chronograficzne *A*. Źródło *B* zawierało relacje powtarzające się w Synodiku skierowanym przez kilku biskupów Azji Mniejszej do cesarza Teofila⁸⁰. Źródło *B* było prawdopodobnie zbiorem ikonofilskich traktatów polemicznych. Być może z tego

⁷⁷ Por. F. Barišić, *Génésios*, s. 123, przyp. 2.

⁷⁸ Ignatii Diaconi, *Vita Nicephori patriarchae*, ed. C. de Boor, [w:] *Nicephori archiepiscopi Opuscula historica*, Lipsiae 1880, p. 164 [dalej: Ign. Diac. ed. Boor]; Th. C. ed. Bonn, p. 29 v. 11–14; Gen. ed. Bonn p. 15 v. 14–16.

⁷⁹ Por. wyżej przekazy nr 1, 5, 9, 11.

⁸⁰ *Synodicon ad Theophilum Imperatorem*, ed. F. Combefis, *Originum rerumque Constantinopolitanorum*, Paris 1664, p. 110–145.

źródła pochodzi również wersja pierwsza (nieprzychylna dla Leona V) przekazu o bitwie pod Versiniką (nr 1) powtarzająca się już w żywocie patriarchy Nikefora pióra Ignacego Diakona⁸¹. Autor Historii czterech cesarzy wykorzystał także nieznane Ignacemu relacje o patriarsze Nikeforze (nr 13 i 15). Łącząc dwa źródła o tendencjach przeciwstawnych (przychylnie dla Leona V źródło A i wrogie źródło B) stosował zasadę *audiatur et altera pars* i przedstawiał czytelnikowi dwie wersje jednego wydarzenia.

Oprócz Historii czterech cesarzy występuje u kronikarzy macedońskich jeszcze inne źródło wspólne. Teksty z tego źródła C występują w obu kronikach stale w innych miejscach i kontekstach, co świadczy o tym, że przy pomocy tego źródła obaj kronikarze uzupełniali i rozszerzali swe źródło główne, Historię czterech cesarzy, według własnego uznania niezależnie od siebie. Do przekazów tych należą następujące relacje reprezentujące tekst wspólnego źródła C.

Gen. ed. Bonn

Th. C. ed. Bonn

Negatywna charakterystyka Leona V jako człowieka i władcy (Gen. p. 16 v. 15 sq. – poprzedza przekaz nr 14 o działalności publicznej Leona V).

Negatywna charakterystyka Leona V jako człowieka i władcy (Th. C. p. 25 v. 20 sq., c. 14, po przekazie nr 9, w związku z przekazem nr 10 o podjęciu działalności obrazoburczej).

Pogrzeb Leona V na wyspie Prote, losy jego rodziny (Gen. p. 26 v. 5 sq. – po przekazie nr 21; por. Th. C. p. 40 v. 17 sq.).

Odbudowa miast Tracji i Macedonii (Th. C. p. 30 v. 6–13, c. 19, wstawka do przekazu nr 14).

Leon V i Jan Gramatyk (Gen. p. 26 v. 21).

Zawarcie pokoju z Bułgarami i towarzyszące temu obrzędy pogańskie (Gen. p. 28 v. 1–5).

Zawarcie pokoju z Bułgarami i towarzyszące temu obrzędy pogańskie, ofiara z psa (Th. C. p. 31 v. 8 sq., c. 20, w związku z przekazem nr 16).

Trzęsienie ziemi i znaki złowróżebne (Gen. p. 28 v. 5–12).

Leon V i Jan Gramatyk (Th. C. p. 32 v. 9 sq., c. 20, w związku z przekazem nr 16).

Odbudowa miast Tracji i Macedonii, działalność wojskowa (Gen. p. 28 v. 13–18).

Trzęsienie ziemi i znaki złowróżebne (Th. C. p. 33 v. 13 sq., c. 21 – między przekazami nr 16 i 17).

Pochodzenie Leona V (Gen. p. 28 v. 19).

Pogrzeb Leona V na wyspie Prote, losy jego rodziny (Th. C. p. 40 v. 17 sq., l. II c. 1).

Przekazy źródła C autor Ksiąg cesarskich zamieścił na końcu księgi (z jednym tylko wyjątkiem), natomiast Kontynuator Theophanesa wzbogacił nimi i rozszerzał tekst swego źródła podstawowego, Historii czterech cesarzy. Mechaniczne niemal spojenie obu źródeł: Historii czterech cesarzy (AB) i źródła C przez Pseudo-Genesiosa pozwoliło nam je wyodrębnić. Przekazy źródła C zajmują się charakterystyką postaci i dziejami Leona V, nie tylko jako władcy, lecz również jako osoby prywatnej. W źródle tym znajdujemy zasadnicze elementy biograficznego schematu Swetoniusza obejmującego: tytuły, czyny, życie i śmierć (*nomina, res gestae, vita, obitus*)⁸². Do elementów tych należy zainteresowanie życiem cesarza w okresie przed wstąpieniem na tron (*nomina*)⁸³ i stały topos biografii cesarskich – wymienienie budowli publicznych wzniesionych przez cesarza⁸⁴. Schemat Swetoniusza występuje również w ogólnych zarysach w biografii cesarza Bazylego I opracowanej w połowie X w. przez jego wnuka Konstantyna VII⁸⁵.

Zaginiona biografia Leona V nie miała charakteru encomium, była raczej pamfletem; Leon V występował w niej jako okrutny heretyk, a nawet bałwochwalca składający ofiarę z psa. Biografia ta powstała prawdopodobnie po zwycięstwie ortodoksji w 843 r.

Do unikalnych relacji Ksiąg Cesarskich, nie powtarzających się w Kontynuacji Theophanesa, należą wywody etymologiczne nawiązujące najczęściej do mitologii antycznej. Źródłem ich były dzieła geogra-

⁸¹ Ign. Diac. ed. Boor, p. 162 v. 31 – p. 163 v. 17, przedruk w Font. Gr. HB IV, s. 35–36.

⁸² Zob. wyżej przyp. 16.

⁸³ Zwrócił na to uwagę F. Barišić, *Genesios*, s. 133.

⁸⁴ Por. uwagi G. Downey'a, *Imperial Building Records in Malalas*, BZ 38 (1938), s. 10, przyp. 3.

⁸⁵ *Nomina* obejmują c. 2–19, *res gestae* – c. 28–71, *vita* – c. 72–101, *obitus* – c. 102.

ficzne, przede wszystkim praca Stefana z Bizancjum⁸⁶. Pseudo-Genesisos posługiwał się również dziełami Hezjoda i Nonnusa⁸⁷.

Przekazy Kontynuacji Theophanesa niezależne od Genesisosa zestawili T. Hirsch, wykazując związek ich z historiografią IX w., Chronografią Theophanesa i dziełkiem Scriptori Incertus. Historia rodziny cesarza Michała I posiada wspólne cechy i przekazy z Żywotem patriarchy Ignacego opracowanym przez Niketasa Dawida Paflagona⁸⁸. Niektóre z tych przekazów mógł Kontynuator Theophanesa przejąć z Historii czterech cesarzy, gdyż tekst jej podał dokładniej i obszerniej niż Pseudo-Genesisos. Do przekazów tych należy niewątpliwie opis bitwy stoczony przez Leona V z Bułgarami pod Mesembrią, który Pseudo-Genesisos zamieścił w wielkim skrócie⁸⁹. Przekaz o rodzinie Michała I mógł być zapożyczony z zaginionej biografii Michała I, która była źródłem dzieła Scriptori Incertus i zapewne również Niketasa Dawida Paflagona⁹⁰.

Druga księga cesarska

Treść	Ed. Bonn	Uwagi
1. Wstąpienie na tron Michała II.	Gen. p. 30 v. 1 – p. 31 v. 3 Th. C. p. 41 v. 8 – p. 42 v. 6 (c. 2)	Data: 25 XII 820 r.
2. Przepowiednia Athingatosa.	Gen. p. 31 v. 3–23 Th. C. p. 44 v. 11 sq. (c. 5)	
3. Historia Tomasza Słowianina, wersja pierwsza Ksiąg Cesarskich – wersja druga Kontynuacji Theophanesa.	Gen. p. 32 v. 1 – p. 35 v. 6 Th. C. p. 52 v. 8 – p. 55 v. 11 (c. 11 i 12)	
4. Powstanie Tomasza Słowianina.	Gen. p. 36 v. 21 – p. 46 v. 2 Th. C. p. 55 v. 12 – p. 73 v. 4 (c. 13–20)	Data: 821–823.
5. Zdobyć Kretę przez Arabów.	Gen. p. 46 v. 3 – p. 48 v. 15 Th. C. p. 73 v. 5 – p. 78 v. 3 (c. 21 i 23)	Th. C. p. 76 v. 7 – p. 77 v. 3 (c. 22) o wyprawie Fotinosa na Kretę tworzy wstawkę.
6. Wyprawa Kraterosa.	Gen. p. 48 v. 16 – p. 49 v. 22 Th. C. p. 79 v. 13 – p. 81 v. 5 (c. 25)	
7. Wyprawa Ooryfasa.	Gen. p. 50 v. 1–7 Th. C. p. 81 v. 6–15 (c. 26)	

Przekazy powyższe reprezentują w obu kronikach ich źródło podstawowe – Historię czterech cesarzy. Relacje ułożone w następstwie chronologicznym, a tworzące właściwy szkielet księgi drugiej, pochodzą ze źródła chronograficznego *A*⁹¹. Źródło *B* reprezentowane jest prawdopodobnie przez opowieść o przepowiedniach Athingatosa.

Obok Historii czterech cesarzy występuje w księdze drugiej, podobnie jak w pierwszej, źródło biograficzne *C*, które Pseudo-Genesisos zamieścił na końcu księgi, zespalając je mechanicznie z tekstem Historii czterech cesarzy, a Kontynuator Theophanesa połączył z przekazami Historii czterech cesarzy w jedną całość. Źródło biograficzne *C* reprezentują w obu kronikach następujące przekazy:

⁸⁶ A. Diller, Excerpts from Strabo and Stephanus in Byzantine chronicles, Transactions and proceedings of the American Philological Association 81 (1950), s. 246 i n.

⁸⁷ S. Linnér, Sprachliches und Stylistisches zu Genesisos, Eranos 44 (1946), s. 206–207; A. Diller, Nonnus Dionisiaca in Genesisos Regna, Classical Philology 46 (1951), nr 3, s. 176 i n.

⁸⁸ Hirsch, Byz. St., s. 189.

⁸⁹ Już J. B. Bury, Eastern Roman Empire 802–867, s. 356–357, przyp. 7, uważał, że Kontynuator Theophanesa przekazał w tej relacji dokładniej niż Genesisos ich wspólne źródło.

⁹⁰ Bliskość relacji Niketasa Dawida i Kontynuatora Theophanesa o dziejach rodziny Michała I podkreśliła ostatnio G. da Costa-Louillet, Saints de Constantinople aux VIIIe, IXe, et Xe siècles, 9. Vie de S. Ignace (798–877), Byz. 24 (1954), s. 461 i n.

⁹¹ Por. wyżej.

Gen. ed. Bonn

Chłopskie obyczaje Michała II, stosunek do kultu obrazów, małżeństwo z Eufrozyną, prześladowanie biskupów Metodego i Eutymiosa, choroba i śmierć (Gen. p. 50 v. 8–21 – po ostatnim przekazie Historii czterech cesarzy; nr 7).

Th. C. ed. Bonn

Pochodzenie Michała II, młodość, religijność, niskie wykształcenie, obyczaje (Th. C. p. 42 v. 7 sq., c. 4, po przekazie nr 1).

Losy rodziny Leona V (Th. C. p. 46 v. 8 sq.; c. 7 – po przekazie nr 2).

List patriarchy Nikefora, stosunek do kultu obrazów, prześladowanie biskupów Metodego i Eutymiosa (Th. C. p. 47 v. 16 sq. – początek c. 8).

Poglądy na dogmaty chrześcijańskie (Th. C. p. 48 v. 21 – p. 49 v. 15; c. 8).

Kłęski żywiołowe i nieszczęścia w dobie powstania Tomasza (Th. C. p. 73 v. 5–13 – po przekazie nr 4).

Małżeństwo z Eufrozyną (Th. C. p. 78 v. 4 – p. 79 v. 12; c. 24 – po przekazie nr 6).

Choroba i śmierć Michała II, negatywna ocena panowania, miejsce ostatniego spoczynku (Th. C. p. 83 v. 16 – p. 84 v. 11; zakończenie c. 28 – po przekazie nr 7).

Wśród przekazów źródła biograficznego *C* nie wymieniliśmy wersji popularnej (*πολύς λόγος*) – historii Tomasza Słowianina zamieszczonej przez Pseudo-Genesiosa jako wersja druga, a przez Kontynuatora Theophanesa jako wersja pierwsza dziejów Tomasza, ze względu na jej popularność i rozpowszechnienie⁹². Źródło *C* w tym wypadku było biografią cesarza Michała II. Występowały w nim wszystkie podstawowe elementy schematu Swetoniusza: zainteresowanie życiem i karierą cesarza Michała II, przed wstąpieniem na tron (*nomina*), czyny i ocena panowania (*res gestae*), życie osobiste (*vita*), choroba, śmierć, miejsce ostatniego spoczynku (*obitus*). Biografię tę wykorzystał Kontynuator Theophanesa w o wiele szerszym zakresie niż Pseudo-Genesios. Zauważył to już Hirsch, który uważał również, że w tym wypadku Kontynuator Theophanesa sięgnął do źródeł Pseudo-Genesiosa. Przekazy te pochodziły, według Hirscha „ohne Zweifel aus ähnlichen Quellen, wie die, welche Genesios für die Schilderung Kaiser Leo V benutzt hatte”⁹³. Hirsch uważał, że źródło to przedstawiało krytycznie prześladowanie ikonodulów przez ikonoklastów, nie identyfikował go natomiast z biografią cesarza Michała II.

F. Barišić w studium o źródłach księgi drugiej historii Pseudo-Genesiosa i Kontynuacji Theophanesa wykazał, że obaj historycy wykorzystali jako źródło obszerne dzieło Sergiusza Wyznawcy, pisarza IX w.⁹⁴ Obszerną charakterystykę tego zaginionego dzieła przekazał Focjusz w swej słynnej Bibliotece. Sergiusz Wyznawca opisał szczegółowo dzieje cesarza Michała II aż do ósmego roku jego panowania⁹⁵. Kronikarze macedońscy zapożyczyli z dzieła Sergiusza Wyznawcy surową ocenę działalności ikonoklastycznej Michała II i nawet jej porównanie do czasów cesarza Kopronyma⁹⁶. Ślady użytkowania dzieła Sergiusza Wyznawcy występują jednak tylko w tekstach należących do biografii Michała II, brak ich natomiast w tekstach reprezentujących Historię czterech cesarzy. Powstaje zatem problem stosunku biografii Michała II do dzieła Sergiusza Wyznawcy. F. Barišić nie podniósł problemu, czy autorzy Ksiąg Cesarskich i Kontynuacji Theophanesa mieli w rękę oryginalne dzieło Sergiusza Wyznawcy, czy też zapoznawali się z nim poprzez źródło pośrednie. Za tym ostatnim rozwiązaniem przemawiają, zdaniem naszym, trzy względy. Dzieło historyczne Sergiusza Wyznawcy nieznane było historykom i pisarzom X–IX w.⁹⁷

⁹² Por. prace F. Barišicia i P. Lemerle cytowane w przyp. 49.

⁹³ Hirsch, *Byz. St.*, s. 194.

⁹⁴ Barišić, *Les sources*, s. 257–271.

⁹⁵ Photii *Bibliotheca cod.* 67; Migne, PG 103, kol. 164.

⁹⁶ Th. C. ed. Bonn, p. 48 v. 20.

⁹⁷ Nie znajdujemy o nim wzmianki w encyklopedii Suidasa powstałej w wieku X i we wstępie do kroniki Jana Skylitzesa. w którym wymienieni zostali niemal wszyscy historycy IX–XI w.

Wybór relacji i faktów przekazanych przez obu kronikarzy macedońskich z obszernego i bardzo szczegółowego dzieła Sergiusza Wyznawcy jest w zasadzie identyczny. Przekazy Kontynuatora Theophanesa są obszerniejsze od krótkiego wyciągu Pseudo-Genesisosa umieszczonego na końcu księgi, lecz występują w nich te same wątki narracyjne i wymienione są te same osoby dotknięte prześladowaniem. Przekazy mające jako swe źródło początkowe dzieło Sergiusza Wyznawcy występują w obu kronikach w obrębie przekazów o charakterze biograficznym. Przypuszczamy zatem, że dzieło historyczne Sergiusza Wyznawcy posłużyło jako podstawowy materiał dla autora zaginionej *Vita Michaelis II imperatoris*, a zwłaszcza jako źródło ocen działalności ikonoklastycznej cesarza. Biografię tę zużytkowali w sposób niezależny od siebie obaj historycy macedońscy.

Do unikalnych relacji Ksiąg Cesarskich, nie powtarzających się w Kontynuacji Theophanesa, należą niektóre przekazy wspólne Ksiąg Cesarskich i Symeona Logothety, jak na przykład pojawienie się komety zwiastującej powstanie Tomasza Słowianina⁹⁸.

Do tekstów Kontynuacji Theophanesa pochodzących ze źródeł nie wykorzystanych przez Pseudo-Genesisosa należy relacja o buncie Eufemiosa na Sycylii, wzięta z kroniki Teognosta⁹⁹, o dziejach Choireasa i Gazarenosa¹⁰⁰, o wyprawie Fotinasa na Krete¹⁰¹.

Trzecia księga cesarska

Księga trzecia, obejmująca panowanie Teofila, ma – podobnie jak i księgi poprzednie – w obu kronikach wspólny szkielet, utworzony przez relacje reprezentujące tekst trzeciej księgi Historii czterech cesarzy.

Treść	Ed. Bonn	Uwagi
1. Wstąpienie na tron cesarza Teofila. Ukaranie morderców Leona V.	Gen. p. 51 v. 1 sq. Th. C. p. 84 v. 15 sq. (c. 1)	Data: październik 829 r.
2. Najazd arabski na Cesarstwo. Wyprawa cesarza Teofila wraz z Teofobem i Manuelem.	Gen. p. 52 v. 4–6 Th. C. p. 109 v. 17 sq.; por. p. 112 v. 22 – p. 114 v. 16	Dublet opisu wyprawy poprzedzającej bitwę pod Anzen 838 r.
3. Historia Teofoba Persa, wersja pierwsza.	Gen. p. 52 v. 9 – p. 55 v. 6 Th. C. p. 110 v. 5 – p. 111 v. 9; por. Gen. p. 59 v. 22 – p. 61 v. 14 Th. C. p. 136 v. 6–17 (wersja pierwsza relacji o śmierci Teofoba w pałacu Bukoleon)	
4. Wyprawa cesarza Teofila na Arabów. Manuel ocalił życie cesarzowi.	Gen. p. 61 v. 19 – p. 62 v. 17 Th. C. p. 116 v. 21 – p. 118 v. 3 (c. 24)	
5. Ucieczka Manuela do Arabów.	Gen. p. 62 v. 17 – p. 63 v. 2 Th. C. p. 118 v. 4 – p. 119 v. 4 (c. 25)	Data: 830/831.
6. Poselstwo Jana Gramatyka do Arabów i powrót Manuela.	Gen. p. 63 v. 3–18 Th. C. p. 119 v. 5 sq. (początek c. 26), wersja pierwsza Th. C.	
7. Wyprawa cesarska na Sozopetrę.	Gen. p. 66 v. 13 sq. Th. C. p. 124 v. 6–17 (początek c. 29)	Data: 837 r.
8. Inwazja arabska spod Tarsu.	Gen. p. 66 v. 17 – p. 67 v. 22 Th. C. p. 125 v. 16 sq., p. 126 v. 16 sq.	
9. Bitwa pod Anzen.	Gen. p. 68 v. 1 sq. Th. C. p. 127 v. 3 sq. (s. 31 i 32)	Data: 22 lipca 838 r.

⁹⁸ Gen. ed. Bonn, p. 34; Georg. Mon. Cont. ed. Bonn, p. 765–766.

⁹⁹ Th. C. ed. Bonn, p. 81 v. 16 – p. 83 v. 11. Theognostos był pisarzem współczesnym cesarzowi Leonowi V, por. *Каждан, Хрон. Продолжателя, s. 78, ргзур. 15.*

¹⁰⁰ Th. C. ed. Bonn, p. 71 v. 21 – p. 73 v. 4.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 76 v. 7 – p. 77 v. 3 (c. 22).

10. Oblężenie Amorion i pobyt cesarza w Nicei i Doryleon.	Gen. p. 69 v. 18 – p. 70 v. 4
Th. C. p. 129 v. 11 – p. 131 v. 22
(c. 33)	
11. Poselstwo do cesarza Franków Ludwika.	Gen. p. 71 v. 21 – p. 72 v. 4, p. 73 v. 12–14
Th. C. p. 135 v. 1–15	Data: maj 839 r.
12. Śmierć Teofila.	Gen. p. 76 v. 9 sq.
Th. C. p. 139 v. 4 sq. (c. 41)	Data: 20 stycznia 842 r.

Przekazy ułożone w kolejności chronologicznej (nr 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12) i mające zarazem charakter relacji rocznikarskich pochodzą prawdopodobnie ze źródła chronograficznego *A*. Źródło *B* w Historii czterech cesarzy nie występowało¹⁰². Autor Historii czterech cesarzy wykorzystał natomiast jako źródło, bezpośrednio lub może za pośrednictwem źródła chronograficznego *A*, dwie biografie strategów bizantyńskich żyjących w wieku IX: Teofoba Persa i Manuela¹⁰³. Dzięki temu w Historii czterech cesarzy znalazły się obszerne przekazy o dziejach Teofoba reprezentujące w historiografii macedońskiej pierwszą (starszą?) wersję jego dziejów (przekaz nr 3)¹⁰⁴. Występowały w niej również obszerne fragmenty żywotu Manuela (nr 2, 4, 5, 6 częściowo 9). Fragmenty te reprezentują prawdopodobnie młodszą wersję żywotu Manuela, według której żył on jeszcze w dobie panowania cesarza Michała III¹⁰⁵.

Konsekwencją niezręczniego wzbogacenia tekstu Historii czterech cesarzy fragmentami biografii Teofoba Persa i Manuela było wystąpienie w tej kronice przynajmniej trzykrotnie opisu wyprawy cesarza Teofila przeciwko Arabom i klęska pod Anzen: według biografii Teofoba (przekaz nr 2) i według biografii Manuela (przekaz nr 4) i wreszcie opis rzeczywistej bitwy stoczonej w 838 r. według źródła chronograficznego *A* (przekaz nr 9 z interpolacjami).

Pseudo-Genesisios i Kontynuator Theophanesa nie zadowolili się przekazywaniem jedynie tekstu swego źródła podstawowego, lecz sięgnęli również do materiałów biograficznych. Pseudo-Genesisios wcielił w skrócie do swego dzieła nową, drugą (młodszą?) wersję historii Teofoba i zamieścił ją w całości po przekazie nr 3, to jest po tekście Historii czterech cesarzy podającej wersję pierwszą historii Teofoba¹⁰⁶. Dzięki temu w Księgach Cesarskich znalazł się jeszcze jeden opis wyprawy Teofila i klęski jego w bitwie pod Anzen¹⁰⁷. Podobnie postąpił Kontynuator Theophanesa, ten jednak, tak jak zwykle, podzielił tekst biografii Teofoba Persa na kilka relacji, które dołączył do przekazów Historii czterech cesarzy¹⁰⁸. Dzięki temu nie tylko w Księgach Cesarskich, lecz także w Kontynuacji Theophanesa znajdujemy czwarty opis wyprawy cesarza Teofila i jego klęski pod Anzen, tym razem według *Vita II Theophobi*¹⁰⁹. Wykorzystali również obaj kronikarze powtórnie, tym razem bezpośrednio, a nie za pośrednictwem Historii czterech cesarzy, biografię domestika schol Manuela¹¹⁰.

Poza biografią drugą Teofoba Persa i biografią Manuela posiadali obaj kronikarze macedońscy bio-

¹⁰² Przekaz o wróżbach Agarenki występuje w obu kronikach w innych kontekstach, nie występował więc w Historii czterech cesarzy.

¹⁰³ Por. H. Grégoire, Manuel et Théophobe, ou la concurrence de deux monastères, Byz. 9 (1934), s. 183 i n.

¹⁰⁴ Biografia Teofoba reprezentująca pierwszą wersję jego dziejów występuje w kronice Symeona Logothety, co świadczy o tym, że był to utwór samodzielny, niezależny od innej biografii Teofoba przedstawiającej tylko wersję drugą jego dziejów lub obłą wersję jednocześnie.

¹⁰⁵ eWersja starsza dziejów Manuela występuje w kronice Symeona Logothety. Być może nie tworzyła ona nigdy odrębnej biografii Manuela. Por. uwagi H. Grégoire, Études sur le neuvième siècle. I. Un grand homme inconnu: le magistre et logothète Serge le Nicéiate. Un singulier revenant: Manuel le Magistre dans ses rôles posthumes, Byz. 8 (1933), s. 520–524; tenże, Manuel et Théophobe, ibidem 9 (1934), s. 183 i n.

¹⁰⁶ Gen. ed. Bonn, p. 55 v. 7 sq.; p. 60 v. 11 sq.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 60 v. 11 sq.

¹⁰⁸ Th. C. ed. Bonn, p. 109 v. 22 sq; p. 111 v. 10 – p. 112 v. 8 (c. 20). Analogiczną wstawkę zamieścił Pseudo-Genesisios w innym miejscu wersji starszej dziejów Teofoba: Gen. ed. Bonn, p. 55 v. 7 – p. 57 v. 16; Th. C. ed. Bonn, p. 112 v. 22 – p. 114 v. 16; p. 124 v. 14 – p. 125 v. 15; p. 135 v. 16 – p. 136 v. 23 (c. 38).

¹⁰⁹ Gen. ed. Bonn, p. 60 v. 11 sq; Th. C. ed. Bonn, p. 135 v. 16 sq.

¹¹⁰ Gen. ed. Bonn, p. 72 v. 5 – p. 73 v. 11; Kontynuacja Theophanesa posiada wstawki o dziejach Manuela, nie występujące w Księgach Cesarskich, już w swojej księdze pierwszej: Th. C. ed. Bonn, p. 24 v. 2 sq. i w księdze trzeciej, p. 110 v. 3.

grafię (również zaginioną) cesarza Teofila¹¹¹. Przekazy reprezentujące tekst tej biografii cesarskiej zamieścili obaj kronikarze w innym kontekście i miejscu swych kronik:

Gen. ed. Bonn

Wróżby Agarenki (Gen. p. 70 v. 5 sq. – po przekazie nr 10; por. Th. C. p. 121 v. 10 sq., c. 27).

Choroba cesarza i jego mowa pożegnalna do senatu (Gen. p. 73 v. 14 – p. 74 v. 13, po przekazie nr 11; por. Th. C. p. 138 v. 1 sq., c. 40).

Uwięzienie synkellosa Michała (Gen. p. 75 v. 14–17; por. Th. C. p. 106 v. 8 sq.).

Prześladowanie ikonofilów (Gen. p. 74 v. 17–19).

Restauracja murów Konstantynopola (Gen. p. 75 v. 7 sq.; por. Th. C. p. 94 v. 19 sq., c. 8).

Statek cesarskiej i stosunek cesarza do handlu morskiego (Gen. p. 75 v. 5 sq.; por. Th. C. p. 88 v. 4 sq., c. 4).

Teofil i św. Metody (Gen. p. 76 v. 4 sq.; por. Th. C. p. 116 v. 9 sq., c. 24).

Th. C. ed. Bonn

Zamknięcie macochy cesarza Teofila Eufrozyny w klasztorze (Th. C. p. 86 v. 9 sq., zakończenie c. 1).

Sprawiedliwość i herezja Teofila (Th. C. p. 86 v. 19 sq., c. 2).

Cotygodniowa przejażdżka konna cesarza przez miasto (Th. C. p. 87 v. 9 sq., c. 3).

Założenie ogrodów pałacowych (Th. C. p. 88 v. 4 sq., początek c. 4).

Statek cesarskiej i stosunek cesarza do handlu morskiego (Th. C. p. 88 v. 10 sq., zakończenie c. 4; por. Gen. p. 75 v. 5 sq.).

Cesarzowa Teodora, jej matka Teoktysta i córki cesarza (Th. C. p. 89 v. 15 sq., c. 5, 6).

Teofil i koń stratioty, sprawiedliwość cesarza (Th. C. p. 92 v. 18 sq., c. 7).

Restauracja murów Konstantynopola, budowa szpitala i pałacu Kariany (Th. C. p. 94 v. 19 sq., c. 8; por. Gen. p. 75 v. 7 sq.).

Szczegółowy opis poselstwa Jana Gramatyka do Arabów (Th. C. p. 95 v. 19 sq., c. 9).

Prześladowanie ikonofilów (Th. C. p. 99 v. 4 – p. 106 v. 7; por. Gen. p. 74 v. 17–19).

Uwięzienie synkellosa Michała (Th. C. p. 106 v. 8, c. 15; por. Gen. p. 75 v. 15–17).

Cesarz jako autor hymnów (Th. C. p. 106 v. 17 sq., c. 16). Zarządzenie w sprawie uczesania (Th. C. p. 107 v. 6 sq., c. 17).

Historia zięcia cesarskiego Aleksego Musele (Th. C. p. 107 v. 14 sq., c. 18).

Teofil i św. Metody (Th. C. p. 116 v. 9 sq., początek c. 24 – po przekazie nr 3; por. Gen. p. 76 v. 4).

Wróżby Agarenki (Th. C. p. 121 v. 10, c. 27: – po przekazie nr 6; por. Gen. p. 70 v. 5 sq.).

Choroba cesarza i jego mowa pożegnalna do senatu (Th. C. p. 138 v. 1 sq., c. 40 – po przekazie nr 11 w obu kronikach, co może dowodzić, że tekst ten występował już w Historii czterech cesarzy).

Budowle pałacowe Teofila (Th. C. p. 139 v. 19 sq., c. 42–44).

Przekazy powyższe tworzą jedną całość i zajmują się wszechstronnym przedstawieniem postaci Teofila. Znajdujemy w nich obszerne przedstawienie dziejów budowli cesarskich – stały topos swetoniuszowskiej biografii – oraz obszerne opisy dziejów rodziny cesarskiej (*vita*).

Pseudo-Genesis zamieścił jedynie krótki wyciąg z tej zaginionej biografii cesarskiej, na końcu księgi trzeciej, natomiast Kontynuator Theophanesa wykorzystał to obfite źródło do dziejów cesarza Teofila głównie w pierwszych osiemnastu rozdziałach księgi trzeciej. W biografii Teofila przekazanej przez kronikarzy macedońskich znajdujemy elementy legendy cesarza Teofila przedstawiającej go jako sprawiedli-

¹¹¹ Zachował się tylko jej skrócony fragment, *De Theophili imperatoris benefactis*, por. przyp. 116.

wego sędziego¹¹². Nawiązują one do swetoniuszowskiej charakterystyki cesarza (*mores*). Charakterystyka Teofila jest wyraźnie wzorowana na biografii Tytusa pióra Swetoniusza i na nie zachowanej biografii Trajana¹¹³. Zaginioną biografię cesarza Teofila znali inni pisarze X w., przede wszystkim Symeon Logotheta¹¹⁴. Korzystał z niej zapewne również Konstantyn Porfirogeneta w opisie pałacu cesarskiego w dziele *De cerimoniis aulae byzantinae*¹¹⁵.

Wyciągiem z zaginionej biografii cesarza był bez wątpienia traktat *De Theophili imperatoris benefactis* przekazany w kodeksie British Museum Add. 28270 z 1111 r. (zawierającym również *Vita s. Theodora imperatricis* i traktat *De Theophili imperatoris absolute*¹¹⁶). Traktat *De Theophili imperatoris benefactis* zawierał wspólne z Kontynuacją Theophanesa przekazy o sprawiedliwych sądach Teofila i prowadzonych na jego rozkaz budowach publicznych¹¹⁷. Znane były również Kontynuatorowi Theophanesa, oprócz biografii cesarza Teofila, żywot cesarzowej Teodory, w wersji zapewne obszerniejszej od zachowanej, oraz traktat *De Theophili imperatoris absolute* zamieszczony przez niego w księdze czwartej¹¹⁸.

Oprócz relacji wspólnych występują w obu kronikach przekazy pochodzące ze źródeł wykorzystanych tylko przez jednego kronikarza. Do unikalnych relacji Ksiąg Cesarskich Pseudo-Genesiosa należy przekaz o wyprawie na Sozopetrę i upadku Amorion zakończony trenem żałobnym, w którym występują jeszcze akcenty szczerego tragizmu¹¹⁹. Przekaz o tych wydarzeniach jest następnie przez Pseudo-Genesiosa powtórzony według innej wersji zaczynającej się od słów: *λέγεται δὲ καὶ ὡδὲ πως παρὰ τισιν* według źródła wspólnego z Kontynuatores Theophanesa, to jest według Historii czterech cesarzy¹²⁰. Autor Ksiąg Cesarskich zamieścił też wywody etymologiczno-mitologiczne¹²¹.

Do unikalnych należy opis dwóch wypraw cesarza Teofila do Charsianonu — niepomyślnej i zwycięskiej — oraz pojedynku Teodora Kraterosa z jeńcem arabskim¹²², obszerne przekazy o męczeństwie chrześcijan i upadku Amorion pochodzące z żywotów 42 męczenników amoryjskich¹²³, o misji protospathara Petronasa Kamaterosa do kraju Chazarów i budowie twierdzy Sarkel¹²⁴, o walkach na morzu z Arabami¹²⁵.

Czwarta księga cesarska

Wspólne źródło kronikarskie historiografii macedońskiej — Historia czterech cesarzy — występuje najwyraźniej w księdze czwartej poświęconej dziejom cesarza Michała III.

Treść	Ed. Bonn	Uwagi
1. Rządy regencji z udziałem Manuela.	Gen. p. 77 v. 2 Th. C. p. 148 v. 7 sq.	
2. Przywrócenie kultu ikon. Metody patriarchą.	Gen. p. 78 v. 16 — p. 82 v. 8 Th. C. p. 149 v. 9 sq. (c. 2 i 3)	

¹¹² Dzieje legendy przedstawił Ch. Diehl, *La légende de l'empereur Théophile*, *Seminarium Kondakovianum* 4 (1931), s. 33–37. Nie wykorzystał on jednak zabytku zwanego *De Theophili imperatoris benefactis*.

¹¹³ Por. uwagi Ch. Diehla, *La légende*, passim, a zwłaszcza s. 36.

¹¹⁴ Sym. Log. — Leo Gramm, ed Bonn, p. 215 v. 20 sq; p. 222 v. 23 sq; p. 225 v. 12 sq. (budowle Teofila).

¹¹⁵ Constantini Porphyrogeniti imperatoris, *De cerimoniis aulae byzantinae libri duo*, rec. I. I. Reiske, I, *Bonae* 1829–1930, p. 566 sq.; por. J. Ébersolt, *Le grand Palais de Constantinople et le livre des cérémonies*, Paris 1910, passim.

¹¹⁶ Wyd. W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, Petropoli 1891.

¹¹⁷ Ibidem, p. 40–43.

¹¹⁸ Zob. niżej.

¹¹⁹ Gen. ed. Bonn, p. 63 v. 19 — p. 66 v. 12. Jest to wersja pierwsza.

¹²⁰ Gen. ed. Bonn, p. 66 v. 13 sq.; Th. C. ed. Bonn, p. 124 v. 6 sq. (przekaz wspólny nr 7–10).

¹²¹ Gen. ed. Bonn, p. 66 v. 19 — p. 67 w. 13.

¹²² Th. C. ed. Bonn, p. 114–116 (c. 22–23).

¹²³ Por. В. Г. Василевский и П. Никитин, *Сказания о 42 аморийских мучениках*, *Записки Импер. академии наук*, ser. VIII, 7 (1905) nr 2, s. 102, 109.

¹²⁴ Th. C. ed. Bonn, p. 122–124 (c. 28). Przekaz ten powtarza, zapewne według tego samego źródła, Konstantyn VII Porfirogeneta w *De administrando imperio*, c. 42, v. 22–55; por. Constantini Porphyrogeniti, *De administrando imperio*, II, *Commentary*, London 1962, s. 154.

¹²⁵ Th. C. ed. Bonn, p. 137 v. 1–16; por. V. Th. ed. Regel, p. 9.

3. Ukaranie Jana Gramatyka.	Gen. p. 82 v. 18 sq.
Th. C. p. 157 v. 15 sq.	
4. Proces patriarchy Metodego.	Gen. p. 83 v. 9 sq.
Th. C. p. 158 v. 10 sq. (c. 10)	
5. Nawrócenie sekty Zelików (Lisików).	Gen. p. 85 v. 13–18
Th. C. p. 161 v. 18 (c. 12)	
6. Odparcie najazdu bułgarskiego.	Gen. p. 85 v. 19 – p. 86 v. 7
Th. C. p. 162 v. 3–13 (c. 13)	Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn, p. 235 v. 5–10.
7. Manuel opuścił pałac.	Gen. p. 86 v. 8–20
Th. C. p. 168 v. 5–19 (c. 18)	
8. Intrygi Bardasa, śmierć Teoktysta.	Gen. p. 86 v. 21 – p. 90 v. 5
Th. C. p. 168 v. 19 sq. (zakończenie c. 18 i 19)	
9. Detronizacja i postrzyżyny cesarzowej Teodory.	Gen. p. 90 v. 6–10 por. Th. C. p. 174 v. 1 sq. (c. 22), według innego źródła	Data: marzec 856 r. i sierpień–wrzesień 858 r. Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn, p. 23 v. 2–6.
10. Wyprawa Michała III i Bardasa na Samosatę.	Gen. p. 91 v. 7 sq.
Th. C. p. 176 v. 4 sq. (c. 23)	
11. Najazd Omara z Meliteny, który miał miejsce w dwa lata po wyprawie na Samosatę, poprzedził rzekomą bitwę pod Anzen.	Gen. p. 91 v. 19–20
Th. C. p. 177 v. 18–22 (c. 24)	Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn p. 238 v. 9–10 (najazd Omara na Synopę).
12. Bitwa pod Anzen, Manuel ocalił życie Michałowi III.	Gen. p. 91 v. 19 – p. 93 v. 22
Th. C. p. 177 v. 22 – p. 179 v. 12 (c. 24)	
13. Najazd Omara na Aminosos i bitwa Petronasa z Omarem.	Gen. p. 94 v. 1 sq.
Th. C. p. 179 v. 13 sq. (c. 25).	Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn p. 238 v. 19.
14. Śmierć Omara, jego odcięta głowa.	Gen. p. 96 v. 20–21
Th. C. p. 183 v. 2–7	Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn p. 239 v. 2. Data: 3 IX 863 r.
15. Cezarat Bardasa.	Gen. p. 97 v. 8–11
Th. C. p. 184 v. 13–16	Data: 2 IV 864 r.
16. Szkoła w Mangaura i historia Leona Filozofa (ta ostatnia tylko w Kontynuacji Theophanesa).	Gen. p. 98 v. 1 sq.
Th. C. p. 184 v. 16 sq. (c. 26–29)	
17. Detronizacja Ignacego, Focjusz patriarchą.	Gen. p. 99 v. 5 sq.
Th. C. p. 193 v. 1 sq. (c. 30)	Data: listopad–grudzień 858 r. Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn p. 240 v. 3–15
18. Prześladowanie patriarchy Ignacego.	Gen. p. 100 v. 4 – p. 102 v. 9
Th. C. p. 193 v. 21 – p. 196 v. 5	
19. Znaki zwiastujące śmierć Bardasa.	Gen. p. 103 v. 9 – p. 104 v. 19
Th. C. p. 203 v. 12 – p. 204 v. 22 (c. 40 i 41)	
20. Zamordowanie Bardasa.	Gen. p. 105 v. 19 – p. 107 v. 13
Th. C. p. 204 v. 22 – p. 206 v. 22 (c. 41)	Data: 21 IV 865 r. Por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn p. 244 v. 1 sq.

Przekazy powyższe reprezentują tekst Historii czterech cesarzy. Ułożone są w zasadzie w porządku chronologicznym. Śladem tego początkowo ściśle chronologicznego układu są wyrażenia wspólne dla Ksiąg Cesarskich Pseudo-Genesisosa i Kontynuacji Theophanesa określające przeciąg czasu, jaki dzielił następujące po sobie wydarzenia, przedstawione w przekazach nr 10, 11, 13.

Gen. ed. Bonn

p. 91 v. 19 εἶτα χρόνον δύο παριππευσάντων
p. 94 v. 1 ἐτῶν δὲ δύο διαβεβηκότων

Th. C. ed. Bonn

p. 177 v. 18 ἐπεὶ δε δεύτερος ἤδη χρόνος παρέδραμε
p. 179 v. 13 δεύτερος οὖν μόλις που παρήλθε χρόνος

Są to ślady podziału relacji kronikarskich na odcinki roczne, które występowały w prążródle Historii czterech cesarzy, a prawdopodobnie również, przynajmniej częściowo, w źródle chronograficznym *A*. Źródłu temu zawdzięcza także księga czwarta obu kronik swój szkielet chronologiczny. Występują w nim znamienne nieregularności, wspólne dla obu kronik. Przekaz o detronizacji i postrzyżynach cesarzowej Teodory zamieszczony został nie w związku z relacją o detronizacji patriarchy Ignacego, lecz bezpośrednio po przekazie o śmierci logothety Teoktysta¹²⁶, natomiast przekaz o śmierci emira Omara z Meliteny (3 IX 863) i ceszaracie Bardasa (2 IV 864) zamieszczony został przed detronizacją patriarchy Ignacego (listopad-grudzień 858). W tej samej kolejności wydarzeń ułożono te same, zależne od wspólnego źródła, przekazy w kronice Symeona Logothety¹²⁷. Źródło chronograficzne *A* (lub tekst bardzo do niego zbliżony) należało zatem również do podstawowych źródeł kroniki Symeona Logothety, który korzystał zapewne z niego bezpośrednio, natomiast obaj kronikarze tylko za pośrednictwem Historii czterech cesarzy. W tejże Historii zaginiony chronograf *A* (źródło Symeona Logothety) występował w połączeniu z innymi przekazami nieznanymi jeszcze Symeonowi Logothecie.

W relacjach Historii czterech cesarzy wielką rolę odgrywał domestik schol Manuel, bohater odrębnej opowieści o Manuelu, mającej charakter biografii. Źródło to występowało już w księdze trzeciej. Biografia Manuela, źródło trzeciej i czwartej księgi Historii czterech cesarzy, była bardziej romanssem niż dziełem historycznym. Być może miała także pewne cechy dzieła hagiograficznego, na co mogłoby wskazywać przypuszczalne miejsce powstania biografii – klasztor Manuela związany ze słynnym klaszturem Studytów, a także istnienie kultu Manuela poświęconego już w początkach X w. przez Synaxarium konstantynopolitańskie. Historyczny domestik schol Manuel zginął w 838 r. pod Anzen (według przekazu Symeona Logothety); jego fikcyjny „pogrobowiec” przeżył wedle jego biografii nawet detronizację Teodory (marzec 856 r.) i zmarł po bitwie nad Lalakaonem na równinie Gyrin.

Obok biografii Manuela występowały również w Historii czterech cesarzy fragmenty zaginionego Żywotu patriarchy Metodego opracowanego przez słynnego arcybiskupa Syrakuz Grzegorza Asbestosa. J. Gouillard wykazał w 1961 r. zależność przekazu (nr 5) o herezji zwolenników Zeliksa (recte Lisiksa) od zachowanego w skrócie fragmentu Żywotu św. Metodego patriarchy pióra Grzegorza Asbestosa¹²⁸. Z tego źródła pochodzi prawdopodobnie również przekaz (nr 4) o procesie i uniewinnieniu patriarchy Metodego oskarżonego o niemoralne prowadzenie się¹²⁹. J. Gouillard uważał, powtarzając poglądy Hirscha, że Żywot św. Metodego pióra Grzegorza Asbestosa wykorzystał po raz pierwszy Pseudo-Genesios w Księgach Cesarskich, a dopiero z jego przekazu korzystał Kontynuator Theophanesa. Tekst Kontynuacji Theophanesa zawiera jednak lekcje nie występujące w przekazie nr 5 Ksiąg Cesarskich, lecz potwierdzone przez zachowany w skrócie fragment oryginalnego żywotu. Kontynuator Theophanesa i w tym wypadku jest niezależny od Genesiosa.

W Historii czterech cesarzy występowały również przekazy (nr 17 i 18) zależne od Żywotu św. Ignacego patriarchy, opracowanego u schyłku IX w. przez Niketasa Dawida Paflagona¹³⁰.

W kilku przekazach reprezentujących tekst Historii czterech cesarzy (nr 2, 18, 20), autor jej wykazał szczególne zainteresowanie działalnością Konstantyna z Armenii i jego stosunkami rodzinnymi¹³¹. Hirsch uważał niegdyś, że relacje Kontynuatora Theophanesa o Konstantynie z Armenii są zależne od relacji Pseudo-Genesiosa¹³². Kontynuator Theophanesa przekazał jednak w ich obrębie szczegóły nieznanne Pseudo-Genesiosowi, co świadczy o tym, że źródłem jego była bezpośrednio Historia czterech cesarzy¹³³.

¹²⁶ Detronizację cesarzowej Teodory łączy z detronizacją patriarchy Ignacego jego żywot opracowany przez Niketasa Dawida Paflagona; Migne, PG 105, kol. 504–505.

¹²⁷ Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn, p. 237–240.

¹²⁸ J. Gouillard, Deux figures mal connues du second iconoclasme, Byz. 31 (1961), s. 371 i n. Fragment dzieła Grzegorza Asbestosa zachował się w dziele Niketasa Choniatesa, Skarbiec Ortodoksji, ed. Migne, PG 140, kol. 281D–284A.

¹²⁹ J. Gouillard, Deux figures, s. 375.

¹³⁰ Nicetae Paphlagonis, Vita s. Ignatii Patriarchae, Migne, PG 105, kol. 504 sq.; kol. 520. Por. Hirsch, Byz. St., s. 159 i n.

¹³¹ Por. wyżej przyp. 59.

¹³² Hirsch, Byz. St., s. 210, 212.

¹³³ Por. Gen. ed. Bonn, p. 81 v. 12 sq.; Th. C. ed. Bonn, p. 150 v. 10–13 oraz obszerniejszy tekst ękscerptu w cod. Vatic. Gr. 163.

Szczególne zainteresowanie osobą Konstantyna z Armenii okazywał nie tylko anonimowy autor Historii czterech cesarzy, lecz również inni historycy IX–X w., autorzy zaginionych biografii cesarza Michała III i Bazylego I, których fragment zamieścili w swych dziełach obaj historycy macedońscy i Symeon Logotheta¹³⁴. To ogólne zainteresowanie osobą Konstantyna z Armenii wskazuje na istnienie jego zaginionej biografii, której autorem był prawdopodobnie Józef Genesisios, jego wnuk¹³⁵.

Występują również w księdze czwartej przekazy zajmujące się postacią Bardasa i, co więcej, przedstawiające go w świetle pozytywnym, jako zwycięskiego wodza (nr 15) i mecenasa nauki (nr 16). Źródło ich pozostaje nieznane¹³⁶. Obaj kronikarze macedońscy wykorzystali również, niezależnie od siebie, wspólne źródło biograficzne przedstawiające dzieje i sylwetkę Michała III w niekorzystnym dla niego świetle. Przekazy zależne od tej zaginionej biografii Michała III występują w odmiennych kontekstach jako relacje od siebie bezpośrednio niezależne:

Gen. ed. Bonn

Zabiegi cesarzowej Teodory o utrzymanie się na tronie (Gen. p. 90 v. 10–17 – po przekazie o śmierci Teoktysta, przed przekazem nr 9 o detronizacji cesarzowej).

Wyścigi cesarskie z udziałem Konstantyna z Armenii (Gen. p. 102 v. 10–20 – po przekazie nr 18; por. Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn, p. 249 v. 5 sq.).

Pseudopatriarcha Gryllos (Gen. p. 102 v. 20 – p. 103 v. 8.)

Oznaki upadku Bardasa; dar Teodory, trzęsienie ziemi (Gen. p. 104 v. 20 – p. 105 v. 18).

Th. C. ed. Bonn

Zabiegi cesarzowej Teodory o utrzymanie się na tronie (Th. C. p. 171 v. 3 – p. 172 v. 6, c. 20 – po przekazie nr 9 o detronizacji cesarzowej).

Nierozważne postępowanie Michała III i pochwała Bazylego I (Th. C. p. 172 v. 7 – p. 173 v. 22, c. 21).

Sygnalizacja świetlna i jej zniszczenie przez Michała III (Th. C. p. 197 v. 10 – p. 198 v. 12, c. 35 – po przekazie nr 18).

Wyścigi cesarskie z udziałem Konstantyna z Armenii. Niezadowolone Michała III z najazdu Omara, który był przeskodą w wyścigach (Th. C. p. 198 v. 13 – p. 199 v. 7, c. 36).

Wizyta Michała III u mieszkanki Konstantynopola (Th. C. p. 199 v. 8 – p. 200 v. 14, c. 37).

Wyszydzenie religii. Pseudopatriarcha Gryllos (Th. C. p. 200 v. 15 – p. 201 v. 17, c. 38).

Oznaki upadku Bardasa: trzęsienie ziemi i proroctwa Leona Filozofa (Th. C. p. 196 v. 20 – p. 197 v. 7, c. 34); dar cesarzowej Teodory (Th. C. p. 206 v. 23 – p. 207 v. 7, c. 42 – po przekazie nr 20).

Adopcja i koronacja cesarza Bazylego I, jego uchylanie się od uczestnictwa w postępkach Michała III (Th. C. p. 207 v. 8 – p. 22, c. 43).

Michał III i Basilikinos, śmierć Michała III (bez udziału Bazylego I) (Th. C. p. 208 v. 1 – p. 210 v. 15, c. 44; por. C. P. Vita Basilii ed. Bonn, c. 25 p. 250 v. 3 sq.).

Podarunki Bazylego I (Michała III?) dla św. Sofii w Konstantynopolu (Th. C. p. 210 v. 16 – p. 211 v. 5; por. C. P. Vita Basilii ed. Bonn, c. 29 p. 256 v. 8 sq.).

Przekazy powyższe powtarzają się częściowo w *Vita Basilii* opracowanej w latach 948–959¹³⁷. A. Ramsaud uważał, że Konstantyn Porfirogeneta pisząc biografię swego dziada powtórzył, częściowo tylko amplifikując, przekazy wcześniej napisanej Kontynuacji Theophanesa¹³⁸. Odmiennie przedstawił stobunek tych dwóch dzieł F. Hirsch w swych *Byzantinische Studien* dowodząc, że źródłem Kontynuacji

¹³⁴ Gen. ed. Bonn, p. 102 v. 18; Th. C. ed. Bonn, p. 198 v. 15–17; Sym. Log. – Leo Gramm. ed. Bonn, p. 249 v. 7; P. Vita Basilii, ed. Bonn, p. 229 v. 10–12.

¹³⁵ Zob. przyp. 56.

¹³⁶ Być może istniała odrębna biografia Bardasa, która należała do nurtu historiografii antymacedońskiej.

¹³⁷ C. P. Vita Basilii ed. Bonn, p. 243 c. 21; p. 244 c. 22; p. 250 c. 25, p. 253 c. 27 i p. 256 c. 29.

¹³⁸ A. Ramsaud, *L'Empire grec au Xe siècle*, Constantin Porphyrogénète, Paris 1870, s. 138 i przyp. 3.

Theophanesa była *Vita Basilii*¹³⁹. Przemawiają za tym niektóre ustępy wstępu i tekstu Kontynuacji¹⁴⁰. Kilka relacji o Michał III przedstawiających go w tym samym niekorzystnym świetle, w jakim występuje w *Vita Basilii*, nie ma jednak swych replik w tym dziele¹⁴¹. W tym wypadku Kontynuator Theophanesa przekazał to samo źródło, które posłużyło Konstantynowi Porfirogenecie, do odmalowania sylwetki Michała III jako władcy zajmującego się niemal wyłącznie zabawą i pijaństwem. Źródłem tym była zaginiona biografia Michała III, dzięki której tryb życia i awantury Michała III były dobrze znane czytelnikowi greckiemu już przed opracowaniem przez Konstantyna Porfirogenetę *Vita Basilii*¹⁴². Biografia ta należała do serii biografii cesarskich i jej kontynuację stanowiła, zaginiona również, wcześniejsza biografia Bazylego I, której treść przekazał w skrócie Symeon Logotheta¹⁴³.

Zaginiona biografia Michała III była również źródłem Symeona Logothety. Należała, podobnie jak i Żywot św. Ignacego patriarchy opracowany przez Niketasa Dawida Paflagona, do dzieł reprezentujących przedkonstantynową dynastyczną historiografię macedońską¹⁴⁴. O formie literackiej zaginionej biografii Michała III trudno wyrobić sobie zdanie na podstawie zachowanych fragmentów. R. J. H. Jenkins dowodził, że sylwetka Michała III została przedstawiona przez Konstantyna VII w *Vita Basilii* na wzór plutarchowego Nerona¹⁴⁵. Biografie cesarskie, które powstawały w wiekach IX i X w Bizancjum, przypominały bardziej biografie swetoniuszowskie niż plutarchowe żywoty paralelne. Również plan biografii Bazylego I opracowanej przez Konstantyna VII wyraźnie nawiązuje do schematu swetoniuszowego¹⁴⁶. Przypuszczam zatem, że schemat Swetoniusza posłużył jako wzór również dla autora zaginionej macedońskiej biografii Michała III. Przedstawiała ona w niekorzystnym świetle nie tylko samego cesarza, lecz także Bardasa, jego wuja i właściwego sternika cesarstwa od śmierci Teoktysta do 865 r.

Teksty reprezentujące biografię Michała III trudno odróżnić od przekazów zaczerpniętych przez Kontynuatora Theophanesa z obszernego, zaginionego Żywotu św. Teodory cesarzowej. Nie wyróżniają się też one ze zbioru materiałów historycznych Konstantyna Porfirogenety, zbioru, który powstał w toku jego prac nad *De administrando imperio*¹⁴⁷.

Absolucja cesarza Teofila (Th. C. v. 1 – p. 154 v. 1, c. 4, 5 i początek 6; por. *De Theophili imperatoris absolutioe* [ed. W. Regel, w: *Analecta byzantina russica*]).

Cesarzowa Teodora i św. Teofanes biskup Smyrny (Th. C. p. 160 v. 16 – p. 161 v. 17, c. 11).

Opowieści o Borysie bułgarskim, jego siostrze chrześcijance, Teodorze Kufarasi i malarzu mnichu Metodym (Th. C. p. 162 v. 13 – p. 165 v. 10, c. 14 i 15).

Prześladowanie paulicjan przez cesarzową Teodorę i najazdy Karbeasa i Omara z Meliteny (Th. C. p. 165 v. 11 – p. 167 v. 10, c. 16).

Michał i Bardas wyruszyli na nieudaną wyprawę (Th. C. p. 167 v. 11 – p. 168 v. 4, c. 17 – dublet opisu wyprawy na Samosatę przedstawionego w obu kronikach macedońskich według Historii czterech cesarzy, przekaz nr 10).

Detronizacja i postrzyżyny cesarzowej Teodory (Th. C. p. 174, v. 1 sq., c. 22).

Śmierć i pogrzeb cesarzowej Teodory, jej rodzina (Th. C. p. 174 v. 10 – p. 175 v. 24, c. 22; por. V. Th. ed. Regel).

Dzieje Karbeasa (Th. C. p. 176 v. 21 – p. 177 v. 17; zakończenie c. 23).

Najazd Rusów na Konstantynopol (Th. C. p. 196 v. 6–15, c. 33).

Najazd Arabów z Krety (Th. C. p. 196 v. 16–20, początek c. 34).

Cesarzowa Teodora i patriarcha Ignacy, logotheta Teoktyst i jego morderca Bardas (Th. C. p. 201 v. 17 – p. 203 v. 12, c. 39).

¹³⁹ Hirsch, *Byz. St.*, s. 222, 224.

¹⁴⁰ Th. C. ed. Bonn, proemium p. 5, p. 207 v. 18–19 – wstęp i tekst, w którym cytowana jest historia Bazylego I.

¹⁴¹ Por. zwłaszcza opisy wyścigów cesarskich i opis wizyty Michała III u mieszkanki Konstantynopola; Hirsch, *Byz. St.*, s. 223.

¹⁴² C. P. *Vita Basilii*, p. 244 v. 2–3 (c. 21).

¹⁴³ Zob. przyp. 22.

¹⁴⁴ Por. uwagi G. da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, *Byz.* 24 (1954), s. 471 i n.

¹⁴⁵ R. J. H. Jenkins, *Constantine VII's portrait of Michael III*, *Bulletin de l'Académie Royale de Belgique, Classe des lettres et des sciences morales et politiques*, 5e serie, 34 (1948), s. 71–77; tenże: *The classical background of the scriptores post Theophanem*, *Dumbarton Oaks Papers* 8 (1954), s. 11–30.

¹⁴⁶ Zob. przyp. 85.

¹⁴⁷ Por. Moravcsik, *Byztur*, I, s. 359–361.

Relacji powyższych nie znajdujemy w Księgach Cesarskich Pseudo-Genesiosa. Trudno jednak przypuścić, że autor Ksiąg Cesarskich nie znał biograficznych źródeł, z których zostały one zaczerpnięte. Przypuścić można jednak, że ze źródeł tych nie zostały wówczas jeszcze wykonane ekscerpty na zamówienie Konstantyna VII Porfirogenety. Korzystał z nich natomiast obficie bezpośredni współpracownik cesarza-encyklopedysty anonimowy Kontynuator Theophanesa.

Autor Ksiąg Cesarskich zamieścił również w księdze czwartej swego dzieła wywody etymologiczno-mitologiczne, których nie znajdujemy w Kontynuacji Theophanesa, oraz przekazy pochodzenia zapewne rocznikarskiego o dacie otrzymania godności cezara przez Bardasa i przybyciu poselstwa bułgarskiego w 863 r. zgadzającego się na zawarcie pokoju i przyjęcie chrztu.

Rozbiór dzieł historiografii macedońskiej doby Konstantyna VII umożliwił więc wyodrębnienie z ich zawartości kilku zaginionych starszych dzieł historycznych. Najważniejszym wspólnym źródłem Ksiąg Cesarskich i Kontynuacji Theophanesa było dzieło kronikarskie nazywane umownie Historią czterech cesarzy obejmujące dzieje lat 813–867 i podzielone na cztery księgi cesarskie. Wspólne zużytkowanie tego dzieła nadało obu kronikom macedońskim charakter kronik synoptycznych. Historię czterech cesarzy reprezentują w obu dziełach historiografii macedońskiej teksty paralelne ułożone w tej samej kolejności i tworzące wspólny szkielet, także chronologiczny, obu kronik. Odstępstwa od tego wspólnego układu relacji sygnalizują wystąpienie odrębnych źródeł, przeważnie o charakterze biograficznym lub hagiograficznym.

Teksty wspólne reprezentujące Historię czterech cesarzy należą do dwóch co najmniej odrębnych źródeł tej zaginionej kroniki. Źródło *A* było zaginioną chronografią. Historycy macedońscy wykorzystali je tylko w sposób pośredni, natomiast Symeon Logotheta korzystał z niego w sposób bezpośredni. Chronografię *A* cechował życzliwy stosunek do Michała III i Bardasa występujący wyraźnie zwłaszcza w kronice Symeona Logothety. Relacje pochodzące z tego źródła ułożone są z niewielkimi wyjątkami według następstwa chronologicznego wypadków, co pozwala na ustalenie chronologii względnej wydarzeń. J. B. Bury i H. Grégoire nazwali wspólne źródło Ksiąg Cesarskich, Kontynuacji Theophanesa i Symeona Logothety zaginioną kroniką amoryjską, „lost Amorian chronicle”¹⁵⁰. J. B. Bury pragnął w ten sposób wskazać na jej amoryjskie prazródła i podkreślić jej antymacedoński charakter. Chronografia *A* powstała jednak najwcześniej w dobie panowania Bazylego I, dokładniejszą zatem nazwą byłoby określenie chronografia antymacedońska, gdyż reprezentowała ona nurt opozycyjny w stosunku do władców macedońskich. Tendencje antymacedońskie tej „kroniki amoryjskiej” złagodzone zostały już we wczesnomacedońskiej Historii czterech cesarzy.

Historia czterech cesarzy pominęła szereg sukcesów Michała III i Bardasa, jak na przykład przekaz o ich zwycięstwie nad Bułgarami i ich chrystianizacji, który znajdujemy w kronice Symeona Logothety. W kronice Symeona Logothety brak natomiast przekazu o niefortunnej wyprawie Bardasa i Michała III na Samosatę, występującego w Historii czterech cesarzy. Autor jej wykorzystał liczne utwory hagiograficzne i biograficzne. Należały do nich żywoty: św. Nikefora patriarchy, pióra Ignacego Diakona i św. Metodego patriarchy, pióra Grzegorza Asbestosa. Nurt historiografii macedońskiej reprezentował Żywot św. Ignacego patriarchy, opracowany u schyłku IX w. przez Niketasa Dawida Paflagona. Obok typowych hagiografii autor Historii czterech cesarzy zużytkował opowieści znajdujące się na pograniczu dzieł hagiograficznych i biografii świeckich — barwne żywoty wodzów bizantyńskich z IX w. Teofoba Persa (w wersji starszej) i domestika Manuela. Wśród tych biografii strategów greckich miejsce szczególne zajmowało stronicze dziełko historiografii macedońskiej — zaginiona biografia Konstantyna z Armenii opracowana zapewne przez Józefa Genesiosa, jego wnuka, ciesząca się w X w. popularnością, a znana jeszcze w XI w. Janowi Skylitzesowi.

W Historii czterech cesarzy dużą rolę odgrywały teksty i relacje powstałe jeszcze w IX w. i w początkach X w. i oświetlające dzieje IX w. w niezbyt przychylnym dla dynastii macedońskiej świetle. Konstantyn VII powierzył zatem dzieło opracowania nowego zarysu dziejów IX w. swemu historykowi na-

¹⁴⁸ Gen. ed. Bonn, p. 82 v. 10 sq.; p. 85 v. 22 sq.

¹⁴⁹ Ibidem, p. 97 v. 10–24.

¹⁵⁰ J. B. Bury, Eastern Roman Empire 802–867, s. 458; H. Grégoire, Michel et Basile (zob. przyp. 74).

dwornemu. Pierwszy wykonawca tego zadania, autor Ksiąg Cesarskich, nie zadowolili cesarza, gdyż dzieło jego przedstawiało w zbyt pozytywnym świetle poprzedników dynastii macedońskiej, cesarzy-heretyków i nawet Michała III¹⁵¹. Pseudo-Genesios, autor Ksiąg Cesarskich, był niezręcznym redaktorem źródeł i relacji, którymi rozporządzał, i połączył mechanicznie tekst swego źródła podstawowego z innymi tekstami reprezentującymi nurt historiografii macedońskiej, zamieszczając je przeważnie na końcu każdej księgi lub w postaci obszernych wstawek. Nowym źródłem Pseudo-Genesiosa był przede wszystkim zbiór biografii cesarzy i wodzów IX w. Należały do niego obok biografii cesarskich żywot Teofoba Persa w wersji młodszej i biografia domostika Manuela.

Zadania, które Pseudo-Genesios wykonał nieudolnie, podjął się powtórnie Kontynuator Theophanesa. Rozporządzał on większym zasobem źródeł. Wykorzystał poza źródłami Pseudo-Genesiosa także *Vita Theodoraē imperatricis*, kronikę Teognosta i liczne żywoty pominięte przez autora Ksiąg Cesarskich, a także dzieło Konstantyna VII, *Vita Basilii*. Biografie cesarskie wykorzystał w znacznie szerszym zakresie niż Pseudo-Genesios i dzięki nim potrafił w ostrzejszych niż poprzednik barwach odmalować cztery sylwetki cesarskie. Wykorzystanie tych źródeł w sposób pełniejszy od Pseudo-Genesiosa umożliwiła mu bezpośrednia współpraca cesarza i jego zbiór ekstraktów obejmujący zapewne te źródła, wykonany dla Konstantyna VII¹⁵². Kontynuator Theophanesa był zręczniejszym od swego poprzednika redaktorem. Dzięki temu potrafił połączyć tekst źródła podstawowego z relacjami pochodzącymi ze źródeł biograficznych i hagiograficznych i stworzył jednolitą kronikę. Kontynuacja Theophanesa jest obok *Vita Basilii* ukoronowaniem trudu historiograficznego, jaki podjęła utworzona przez Konstantyna VII szkoła historyczna.

L'historiographie de la dynastie macédonienne du Xe siècle comme source de l'histoire de Byzance entre 813 et 867

L'auteur étudie le courant de l'historiographie dynastique macédonienne, représenté d'une part, par la continuation de la chronique de Théophane et, d'autre part, celle de Pseudo-Généios. Ces chroniques constituent le contre-courant aux tendances d'opposition, qui se sont manifestées le plus fortement dans le troisième quart du Xe siècle dans l'oeuvre antimacédonienne de Siméon Logothète.

Les historiens de la cour de Constantin VII ont présenté l'histoire du IXe siècle se basant sur une chronique déperdue et sur des sources biographiques. Les plus anciennes oeuvres conservées, telles que «Scriptor Incertus» et la chronique de Georgios Monachos n'appartenaient pas au courant principal de l'historiographie du IXe et du début du Xe siècle. L'oeuvre dite «Scriptor Incertus» dont l'origine remonte après 863, est un traité historique d'orientation iconophile. La collection de biographies des empereurs du VIII-IX siècle constituait sa source principale; c'est de là que proviennent les portraits (*forma*) imitant Suéton et les caractéristiques (*mores*) des empereurs. Georgios Monachos est l'auteur d'une brève chronique ecclésiastique et universelle. Elle a pris naissance au plus tôt au cours du règne de Basile I, puisque la *Vita Theodoraē imperatricis* constituait sa source.

Le courant principal de l'ancienne historiographie macédonienne du IXe-Xe siècle fut représenté par une source commune des deux chroniques macédoniennes. Pseudo-Généios et le Continuateur de Théophane ont adopté sa division en quatre livres impériaux, comprenant les années 813-867, ainsi que leurs titres. Les quatre *Libri regum*, attribués sans raison à Joseph Généios, ne comprennent que les années 813-867, puisque l'histoire de Basile I, rédigée à la base de *Vita Basilii* écrite par Constantin VII constitue une continuation postérieure des *Libri regum* originaires.

La source de base des deux historiens de la cour de Constantin VII appartenait au type d'une „histoire”, divisée en quatre livres impériaux. L'auteur de cet article la définit conventionnellement comme «Histoire des quatre empereurs».

L'utilisation commune de l'Histoire des quatre empereurs a imprimé aux travaux des deux historiens de la cour de Constantin VII, le caractère d'une chronique synoptique. L'histoire des quatre empereurs

¹⁵¹ F. Barišić, *Généios*, s. 119-134.

est représentée dans ces deux oeuvres par des textes parallèles, disposés selon le même ordre et constituant un squelette commun aux deux chroniques aussi sur le plan de chronologie. La rupture avec ces ordre commun signale l'apparition d'autres sources pour, la plupart à caractère biographique et hagiographique.

Les textes communs des deux chroniques disposés selon le même ordre, représentant l'Histoire des quatre empereurs, appartiennent à deux au moins sources différentes de la dite chronique disparue. La source *A* de cette chronique était une chronographie disparue. Les historiens macédoniens ne l'ont exploitée qu'indirectement, pendant que Siméon Logothète l'a utilisée directement. Une attitude favorable à Michel III et Bardas caractérisait cette chronographie. A. J. B. Bury l'a nommé la Chronique amoriénne disparue, quoique son origine remonta au règne de la dynastie macédonienne. Elle représentait le courant d'historiographie antimacédonienne.

Les tendances antimacédoniennes de la Chronique amoriénne étaient déjà affaiblies dans l'Histoire des quatre empereurs. A cette intention, son auteur a profité de nombre d'oeuvres hagiographiques et biographiques favorables à la dynastie macédonienne. Il a consulté surtout la Vie de St. Ignace le Patriarche, de la fin du IXe siècle, et écrite par Niketas David le Paphlagonien. Il a aussi utilisé des récits se situant à la limite de l'hagiographie et de la biographie profane, les vies pittoresques des grands capitaines byzantins du IXe siècle: de Théophobe le Perse (dans sa version plus ancienne) et du domesticos Manuel. Parmi ces biographies une petite oeuvre partielle d'historiographie macédonienne occupe une place particulière. C'était la biographie disparue de Constantin d'Arménie, rédigée probablement par son petit fils Joseph Génésios, très populaire au Xe siècle, et encore connue à Jean Skylitzès au XIe siècle. Dans l'Histoire des quatre empereurs, les textes du IXe et du début du Xe siècle jouaient un rôle important. Ils éclairaient l'histoire du IXe siècle d'une façon en somme peu favorable pour la dynastie macédonienne.

Constantin VII confia donc la rédaction d'une nouvelle histoire du IXe siècle au Pseudo-Génésios anonyme. Son oeuvre n'a pas satisfait l'empereur, puisque, comme l'a indiqué F. Barišić, il présentait les prédécesseurs de la dynastie macédonienne sous un angle trop bienveillant. Pseudo-Génésios était, en plus, un rédacteur inhabile des sources, il liait mécaniquement le texte de la source principale avec d'autres textes appartenant au courant de l'historiographie macédonienne. Il les plaçait, pour la plupart, à la fin de chaque livre ou, à l'intérieur du texte, sous de vastes interpolations résumant les textes. En premier lieu c'étaient les biographies des empereurs et des capitaines du IXe siècle, ensuite les biographies des quatre empereurs, la vie de Théophobe le Perse dans sa seconde rédaction, ainsi que la biographie du domesticos Manuel exploitée à nouveau.

Les buts, inhabilement réalisés par Pseudo-Génésios, ont été entrepris pour la seconde fois par le Continuateur de Théophane. Il a exploité les sources biographiques de son prédécesseur ainsi que la *Vita Theodorae imperatricis*, la chronique de Théognoste, et des vies nombreuses. Il connaissait également la *Vita Basilii* de Constantin VII. Dans une perspective beaucoup plus vaste que Pseudo-Génésios, il exploita les biographies des empereurs grâce auxquelles il réussit à présenter leurs quatre silhouettes de façon plus pénétrante que son prédécesseur. La collaboration directe avec l'empereur, ainsi que la collection des extraits exécutés pour Constantin VII, lui ont permis d'en profiter davantage qu'à Pseudo-Génésios. Le Continuateur de Théophane se montra rédacteur plus habile que son prédécesseur et réussit à lier le texte de la source de base avec les relations des mêmes événements provenant de sources biographiques et hagiographiques; il arriva à créer ainsi une chronique vaste et à peu près homogène.

Traduit par Adam Labuda